

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

**COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN
AİLE YILMAZLIK KAYNAKLARININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HALİL İSPİR**

GAZİANTEP – 2022

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

**COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE ENGELLİ BİREYE SAHİP AİLELERİN AİLE
YILMAZLIK KAYNAKLARININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HALİL İSPİR**

**TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL HAKKI TOMAR**

GAZİANTEP – 2022

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının incelenmesi”** başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 11.04.2022

Halil İSPİR

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimimin başlangıcından itibaren desteklerini esirgemeyen, çalışmamın başından sonuna kadar tezimin eksiksiz ve hatasız olması için gereken önemi göstererek bana her türlü desteği veren ve en önemlisi engin düşünceleriyle bana her zaman yol gösteren çok değerli tez danışmanın Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı TOMAR hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Doğduğum andan itibaren beni benden çok düşünen, büyüten, gözleri sevgiyle bakan annem ve babama...

Hayatım boyunca varlıklarından mutluluk ve onur duyduğum kardeşlerim Gizem Nur ve Adnan Mete'ye,

Hayatıma girdiği andan itibaren yanımda emin adımlarla yürüten, ilerlemem için hep beni destekleyen, tökezlediğimde elimden tutan kıymetli eşim Nimet'e çok teşekkür ederim.

İçimin gülen yüzü, gözleri ışıkla bakan canım kızım Gül Nihal'e ithafen...

Gaziantep, 2022

Halil İSPİR

ÖZET

Bu çalışma, Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak en az bir engelle sahip olan çocuğu bulunan ailelerden on üç kadın, iki erkek olmak üzere toplam on beş ebeveyn katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden “olgubilim (fenomenoloji)” deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri çalışma kapsamında geliştirilen “Aile Yılmazlık Görüşme Formu” ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme yaklaşık olarak 20-25 dakikada gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler araştırma soruları kapsamında içerik analizine tabi tutulmuştur. Verilerin analizinde MAXQDA 12 programı kullanılmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre Covid-19 salgın sürecinde engelli çocuğa sahip ailelerin görüşleri (Walsh, 1996) tarafından geliştirilen aile yılmazlık modeli çerçevesinde içsel ve dışsal koruyucu faktörler ile içsel ve dışsal risk faktörleri altında kategorize edilmiştir. Modele en yoğun katkıyı içsel koruyucu kaynakların yaptığı görülmektedir. İçsel koruyucu kaynaklar yoğunluk sırasına göre aile içi inanç sistemleri, yönetim şekilleri ve aile içi iletişim süreçleri kodları katkı sunmaktadır. Modele en çok katkıyı sunan alt kod ise, aile inanç sistemleri içerisinde yer alan değerler ve maneviyat alt kodudur. Değerler ve maneviyat alt kodunu yoğunluk sırasıyla; yakınlık/bağlılık, eş desteği, açıklık/iletişim, esneklik/uyum, olumsuzluğa anlam verme ve iş birlikçi problem çözme takip etmektedir. Dışsal koruyucu kaynaklar ise sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu ile kategorize edilmiştir. Sosyal destek ve ekonomik kolaylık koduna en yoğun katkıyı sağlık kurumu ve çalışanları alt kodu sunmaktadır. Yoğunluk sırasına göre komşu desteği, kök aile desteği ve akraba desteği takip etmektedir. İçsel risk faktörleri kategorisi altında kodlanan bireysel risk faktörleri yoğunluk sırasına göre; bulaş korkusu, ölüm korkusu ve çaresizlik yoğun olarak hissedilmektedir. Dışsal risk faktörleri altında kategorize edilen çevresel risk faktörleri yoğunluk sırasına göre; eğitimin aksaması, salgının yarattığı olumsuz davranışlar ve medyanın olumsuz etkisi yoğun olarak görülmektedir. Yine ailesel risk faktörleri altında kategorize edilen eş desteği eksikliği içsel risk faktörleri modeline katkı sunduğu anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 salgını, Koruyucu ve risk faktörleri, Aile yılmazlığı.

ABSTRACT

In this study During Covid 19 Pandemic period, "Family Resilience Sources of Families with a Disabled Member" are investigated. The group designated for the study consists of 15 participants who have as parents at least one disabled child. 13 of these participants are women and 2 of them are men. In the study, "the phenomenologic method", a type of qualitative research, was used. The study used the "phenomenological method," a type of qualitative research. Data for the study were collected using a semi-structured interview form and a "Family Resilience Interview Form" developed as part of the study. The interviews, which lasted approximately 20-25 minutes each, were conducted in person by the researcher. The data obtained were subjected to content analysis as part of the research questions. MAXQDA 12 software was used for the content analysis. According to the results of the content analysis, the opinions of families with a disabled member during the Covid19 pandemic were classified into internal and external factors and internal and external risk factors within the framework of the family resilience model (Walsh, 1996). It can be seen that internal protective factors contributed the most to the model. In order of intensity, the internal sources of protection are contributed by family belief systems, administration types and family communication periods. The subscript contributing most to the model is values and spirituality subscript which is listed in family belief systems. The subscript of values and spirituality is followed respectively by closeness/commitment, spouse support, explicitness/communication, flexibility/ harmony, and cooperative problem solving. External protective factors are categorized as the code of social support and financial welfare. The most intensive contribution to social support and financial welfare is made by the medical institution and medical staff. This is followed, in order of intensity, by support from the nuclear family and support from relatives. The individual risk factors coded under internal risk factors are as follows: Fear of infection and death and despair are experienced most intensely. Environmental risk factors categorized under external risk factors are as follows: Educational disruption, negative post-pandemic behaviors, and negative media effects are intensely experienced. Lack of spousal support, categorized under family risk factors, is also thought to contribute to the internal risk factors model. After discussing the results in the context of the relevant literature, suggestions were made

Key words: Family resilience, Pandemic of covid19, Protective and Risk Factors

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1.Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı	4
1.3.Araştırmanın Önemi	4
1.4.Araştırmanın Varsayımları	5
1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6.Tanımlar	6
İKİNCİ BÖLÜM	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Yılmazlık	7
2.1.1. Yılmaz Bireyler ve Özellikleri	9
2.1.2. Yılmazlığı Etkileyen Faktörler	10
2.1.2.1. Yılmazlığa İlişkin Risk Faktörleri.....	10
2.1.2.2.Yılmazlığa İlişkin Koruyucu Faktörler	12
2.2. Aile Yılmazlığı	12

2.2.1 Aile Yılmazlığı ile İlgili Kavramsal Çerçeve	13
2.2.1.1. Aile Uyumu ve Uyum Tepkisi Modeli	13
2.2.1.2. Circumplex Modeli	14
2.2.1.3. Aile Yılmazlık Modeli.....	15
2.2.1.4. Aile Yılmazlığı ile İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar.....	17
2.2.1.5. Aile Yılmazlığı ile İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	19
2.3. Covid-19 Salgın Tanımı ve Geçmişi	21
2.3.1. Salgınların Toplum Üzerindeki Etkileri	22
2.3.2. Salgınların Birey Üzerindeki Etkileri	22
2.3.3. Covid-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri	23
2.3.4. Covid-19 Salgınının Anne ve Baba Üzerindeki Etkileri	23
2.3.5. Covid-19 Salgını Döneminde Engelli Çocuklar ve Aileleri ile İlgili Yapılan Araştırmalar	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	26
YÖNTEM.....	26
3.1.Araştırmanın Modeli	26
3.2. Araştırmanın Grubu.....	26
3.3. Veri Toplama Süreci.....	27
3.3.1.Aile Yılmazlık Görüşme Formu	28
3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	28
3.5. İnandırıcılık ve Tutarlık.....	29
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	30
BULGULAR VE YORUM	30
4.1. Covid-19 Salgının Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşamları Üzerindeki Etkileri, Ailelerin Yaşadıkları İçsel ve Dışsal Risk Faktörleri.....	30

4.1.1. İçsel Risk Faktörleri.....	31
4.1.1.1. Salgın Kaynaklı Korkular	32
4.1.1.1.1. Bulaş Korkusu.....	32
4.1.1.1.2. Ölüm Korkusu.....	33
4.1.1.1.3. Korku/Endişe	34
4.1.1.2. Bireysel Risk Faktörleri.....	34
4.1.1.2.1. Çaresizlik Hissi.....	35
4.1.1.2.2. Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri	35
4.1.1.2.3. Kronik Hastalık Etkisi	36
4.1.1.3. Ailesel Risk Faktörleri	37
4.1.1.3.1. Eş Desteği Eksikliği	37
4.1.2. Dışsal Risk Faktörleri	38
4.1.2.1. Çevresel Risk Faktörleri.....	38
4.1.2.1.1. Eğitim Desteğinde Yoksunluk	39
4.1.2.1.2. Olumsuz Davranış Örüntüleri	40
4.1.2.1.3. Medyada Covid-19 Gündeminin Yoğunluğu	41
4.1.2.1.4. Ekonomik Zorluklar	42
4.2. Covid-19 Salgın Sürecinde Engelli Bireye Sahip Ailelerin Aile Yılmazlık Kaynak Modeli	43
4.2.1. Dışsal Korumucu Faktörler.....	44
4.2.1.1. Sosyal Destek ve Ekonomik Kolaylık.....	45
4.2.1.1.1. Sağlık Kurumu Çalışanlarının Desteği.....	45
4.2.1.1.2. Komşu Desteği.....	46
4.2.1.1.3. Kök Aile Desteği	47

4.2.1.1.4. Akraba Desteği	47
4.2.2. İçsel Koruyucu Kaynaklar	48
4.2.2.1. Aile İnanç Sistemleri.....	49
4.2.2.1.1. Maneviyat/Değerler	49
4.2.2.1.2. Olumsuzza Anlam Verme	51
4.2.2.1.3. Pozitif Bakış Açısı	51
4.2.2.2. Yönetim Şekilleri.....	52
4.2.2.2.1. Bağlılık/Yakınlık	52
4.2.2.2.2. Eş Desteği	52
4.2.2.2.3. Esneklik/Uyum	53
4.2.2.3. Aile İçi İletişim Süreçleri	54
4.2.2.3.1. Açıklık/İletişim	54
4.2.2.3.2. İşbirlikçi Problem Çözme	55
4.2.2.3.3. Duyguları İfade Etme	55
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	56
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	56
5.1. Tartışma	56
5.2. Sonuç	59
5.3. Öneriler.....	60
5.3.1. Politika Yapıcılara Öneriler	60
5.3.2. Uygulayıcılara Öneriler	61
5.3.3. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	62
KAYNAKÇA.....	63
EK1: AİLE YILMAZLIK GÖRÜŞME FORMU.....	74

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Araştırmacı Çalışma Grubu

27

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1. Aile Yılmazlığı Risk Faktörüne İlişkin Model	31
Şekil 2. İçsel Risk Faktörlerine İlişkin Model.....	32
Şekil 3. Dışsal Risk Faktörlerine İlişkin Model.....	38
Şekil 4. Aile Yılmazlığı Kaynak Modeli.....	43
Şekil 5. Dışsal Koruyucu Kaynak Modeli.....	45
Şekil 6. İçsel Koruyucu Kaynaklar Modeli.....	49

KISALTMALAR LİSTESİ

AYM	: Aile Yılmazlık Modeli
AUUTM	: Aile Uyumu ve Uyum Tepkisi Modeli
CM	: Circumplex Modeli
TSSB	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
WHÖ	: World Health Organization

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Aile, toplumu ayakta tutan en önemli yapıların başında gelmektedir. Toplumun sahip olduğu kuralların korunması veya gelecek nesillere aktarılması konusunda her toplumda aile kurumunun yeri çok önemlidir. Aile kurumu toplum üzerinde büyük bir öneme sahip olduğu kadar bireylerin sağlıklı gelişimi üzerinde de etkili bir yere sahiptir (Canarslan ve Ahmetoğlu, 2015). Ailenin covid-19 salgın sürecinde ortaya koyduğu yılmazlık düzeyi, engelli birey ile birlikte covid-19 salgın sürecini yaşama konusunda ailenin içerisinde bulunduğu temel dirençlerin başında gelmektedir. İnsan, yaşadığı olumsuz yaşam olaylarına direnç göstermesi, ortaya çıkan stresörler karşısında mücadele etmesi ve stresli durum karşısında üstün olması, yaşamış olduğu duruma uyum sağlama bu olumsuz yaşantıları olumlu yaşantılara dönüştürebilme becerisine sahiptir. Bu kabiliyeti sergileyen kişilere ‘yılmaz’ bireyler, bu beceri çeşidi ise ‘yılmazlık’ olarak tanımlanmıştır (Krovetz, 1999; Siebert, 2008).

Masten (2001) yılmazlığı olumsuz yaşam olaylarına rağmen başarılı olarak uyum gösterebilme yeteneği şeklinde tanımlamıştır. Bireyin yılmazlık düzeyinden bahsedebilmek için olumsuz bir yaşam olayına maruz kalması gerekmektedir. Yaşadığı olumsuz yaşam olayına gösterdiği direnç ile en az eski yaşam seviyesine dönmesi gerekmektedir. Engelli bireye sahip aileler bu durumdan olumsuz etkilense de kimi zamanda bu durum aile bağlarının güçlenmesi, aile üyelerinin birbirlerinin farkına varması ve kenetlenmesi için sebep olabilir.

Yılmazlık kavramını sadece bireysel olarak değil bireyin ailesi ve yaşadığı toplumda geçen bir süreç olarak tanımlamak gerekmektedir. Aileler ile ilgili yapılan araştırmalarda, bazı ailelerin başka ailelere göre karşı karşıya kaldığı olumsuz yaşam olaylarından daha başarılı çıktığı ve bu durumun aileleri güçlendirdiği anlaşılmıştır (McCubbin, 1988; Patterson, 2002; Walsh, 1996). Walsh (2011) modelinde odağı ailenin iyi oluş ve işlevselliğine çevirmiştir. Aile içerisinde yaşanan kriz durumları veya travma karşısında iyileşme, süreç içerisinde geçirilen bir yolculuktan sonra sağlanmaktadır (Walsh, 2003a). Ailenin içerisinde bulunduğu olumsuz

yaşam olayları karşısında gücünün ve güçlü yanlarının farkına varması bunları ön plana çıkarması suçluluk, pişmanlık duygusuna karşı ‘başarabiliriz’ düşüncesini geliştirir (Walsh, 2003b). Ailenin risk faktörleri karşısında uyum sağlama çabası, ortaya çıkan engel durumuna karşı birlikte direnç göstermelerine bağlıdır. Walsh’ın Aile Yılmazlık Modeli aileyi bir bütün şeklinde hareket eden yapı olarak tanımlamaktadır. Aile yılmazlık modeli zorluklarla karşılaşmayı ve azimli durmayı, kriz anında gerçekleşen zorluklarla mücadele ederken kriz durumunu kendi aile kimliğine entegre ederek dengede tutulması gerektiğini ortaya koymaktadır (Walsh, 2002a).

Aile yılmazlığında koruyucu faktörler; ailenin yaşadığı olumsuz yaşam olayları karşısında göstermiş olduğu direnç ile birlikte en az eski yaşam seviyesine dönmesini sağlayan değerlerdir. Walsh’a (2002) göre aile yılmazlığı üç önemli koruyucu temel üzerinde bulunmaktadır. Bu süreç; inanç sistemleri, örgütsel kalıplar ve iletişimden oluşmaktadır. İnanç sistemleri içerisinde; olumsuzluğa anlam verme, pozitif bakış açısı ve maneviyat/değerler bulunmaktadır. Aile içi iletişim süreçleri içerisinde; duyguları ifade etme, iş birliği problem çözme ve açık iletişim yer alırken yönetim şekillerinin içerisinde; yakınlık, esneklik, sosyal ve ekonomik rahatlık yer almaktadır.

Masten (2014) göre risk durumları başlıca bozukluklar ve problemlerin ortaya çıkmasına sebep olan özelliklerdir. Ailede çocuğun herhangi bir engel türü ile doğması aile için başlı başına bir risk faktörü oluşturmaktadır. Aileler çocuklarında bir engel türünün olduğunu duyduklarında şok içerisine girip inanmama, reddetme, suçluluk öfke ve kaygı gibi duygusal tepkiler vermektedirler (Uyanık-Balat ve Şahsuvaroğlu, 2003; Altieri ve Kluge, 2009). Aile üyeleri ortaya çıkan engel durumuna verdikleri duygusal tepkilere bir an önce uyum sağlayarak çocuğun gelişimi ve eğitimine destek olmaları gerekmektedir (Ergin vd., 2007). Doğduğu andan itibaren normal gelişim gösteren çocuğun sürekli bakım ve ihtiyaca muhtaç olması aileler için zorluk oluşturmaktadır. Bununla birlikte herhangi bir engel tanısı almış çocuğun bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak aileler için daha zor bir durum meydana getirmektedir.

Engelli bireyin varlığı aile üyelerinin her birini farklı şekilde etkilediği veya ailedeki bireylerin bu zor durumdan farklı şekilde etkilendiği görülmektedir (Bıçak, 2009). Engelli bireyin yaşadığı zorluklarla ile başa çıkmada aile önemli bir etkidir (Meral, 2011). Engelli bireye sahip olmak aileyi sağlık, eğitim, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır (Oğultürk, 2012). Covid-19 salgın süreci engelli bireyler ve aileleri için yaşadıkları zorlu olayların yoğunlaşarak artmasına sebep olmuştur.

Covid-19 salgını süreci engelli bireye sahip aileler için tek başına yoğun bir risk faktörü oluşturmuştur. Covid-19 salgınına neden olan koronavirüs, insanlar üzerinde yüksek ateş, nefes darlığı, tat ve koku kaybına neden olan solunum yollarını zayıflatarak insanların ölümüne veya kalıcı sağlık problemlerinin oluşmasına sebep olan, insandan insana bulaş hızı çok yüksek bir virüstür (WHO, 2020). Covid-19 salgını 2020 yılı mart ayı itibari ile Türkiye’de görülmeye başlamış, görüldüğü andan itibaren bütün hayat rutinlerimiz değişmeye başlamıştır. Covid-19 salgını sürecinde kalabalıkların birlikte hareket etmesini ve bulaş hızını düşürmek amacıyla birden çok kısıtlayıcı tedbir alınmıştır. Bu tedbirler sosyal yaşam merkezlerinin, iş yerlerinin ve okulların kapatılmasına neden olmuş izole bir yaşam sürmemizi sağlamıştır (Üstün ve Özçiftçi, 2020).

Küresel çapta krizlere sebep olan ve tüm yaş gruplarının rutin hayat akışını etkileyen covid-19 salgını, ebeveynleri rutin hayat düzenlerini yenilemeye mecbur bırakmıştır (Başaran ve Aksoy, 2020). Özellikle covid-19 salgını döneminde engelli bireylere yönelik olarak sunulan eğitim-öğretim uygulamalarındaki kesinti, aileleri engelli bireyin eğitimini tek başına sürdürmek zorunda bırakmıştır. Ailelerin bu süreçte yaşadıkları zorluklar yetersizlik hissine neden olmuştur. Engelli bireylerin eğitim materyallerinin maliyetlerinin yüksek olması ve eğitimlerinin alanında uzman eğiticiler tarafından verilmesine ilişkin gereklilik engelli bireylerin eğitimlerinde gerileme yaşamalarına neden olmuştur.

Yapılan bu çalışmada Covid-19 salgını sürecinde engelli bireye sahip ailelerin salgını gibi tüm aile yaşamını ve özelde engelli bireyin tüm yaşamını tehdit eden zorlayıcı bir olay karşısında hayatta kalmaya ve ailedeki bütün bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini kolaylaştıracak aile yılmazlık kaynaklarının ortaya konması, engelli olma riskine sahip olan bireyler ve aileler açısından önem arz etmektedir. Çünkü Covid-19 salgını dönemi ile gelen kısıtlamalar aileleri her açıdan etkilemiş özellikle de engelli olan çocukları için eğitim öğretim faaliyetlerinden, uzman ve akran desteğinden yoksun kalmalarını, çocuklarının bütün ihtiyaçlarını kısıtlanmış koşullarda aile içinde karşılama zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu durum aile bütünlüğünü ve dengesini tehdit etmekte, engelli çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda hedef grupta olan ailelerin aile bütünlüklerini yeniden kurmalarını ve sağlıklı aile yapısına ulaşabilmeleri, engelli çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterliklerini sağlayan yılmazlık kaynaklarının belirlenmesi daha da önemli hale gelmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçları hedef kitleye yönelik olarak yapılacak

olan müdahale çalışmalarına da kaynak niteliği taşıamaktadır. Son olarak çalışmanın sonuçları yaşanabilecek olası salgın dönemlerinde ilgili kurumların toplum sağlığını korumaya ve güçlendirmeye yönelik olarak özellikle de engelli bireye sahip ailelere için geliştirecekleri nleme, geliştirme ve güçlendirme çalışmalarına da kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarının belirlenmesidir. Her aile kendine özgüdür ve her ailenin başa çıkma kaynakları, gelişim gösterme süreçleri farklıdır. Özellikle salgın hastalık gibi risk durumlarında ailenin bir risk durumu ile maruz kalması yaşanan salgının etkilerini daha da farklılaşmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Engelli bireye sahip ailelerin covid-19 salgını sürecindeki risk faktörleri (içsel ve dışsal) nelerdir?
2. Engelli bireye sahip ailelerin covid-19 salgın sürecindeki aile yılmazlık kaynakları (içsel ve dışsal koruyucu faktörler) nelerdir?

1.3.Araştırmanın nemi

Son 2 yıldır bütün dünyada yaşanan covid-19 salgını bir çok insanın hayatında değişimlere sebep olmuştur. Covid-19 salgın sürecinden dolayı bazı insanlar akrabalarından, komşularından hatta kendi ailelerinden ayrı kalmış aynı fiziksel ortam içerisinde bir arada bulunmamışlardır. Bazı insanlar işlerini kaybetmişlerdir. Bazı bireyler veya aileler bu yaşanılan olumsuz yaşam olayından güçlenerek başarılı şekilde çıkarken, bazı birey ve aileler ise bu durum karşısında başa çıkma sistemlerini etkili ve aktif kullanamamış ruhsal anlamda zor zamanlar yaşamışlardır.

Bu alışma covid-19 sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarını ortaya koymayı amalamasıyla önem arz etmektedir. Çünkü covid-19 salgın sürecinin önemli bir zaman diliminde bu ailelerin çocuklarının eğitimini sağlayan kurumların kapalı olması, hedef grubun uzaktan eğitim olanaklarında yararlanamayacak niteliklere sahip olmaları, aileleri çocukların tüm ihtiyaçlarını salgının bulaş riski altında evde yürütmek durumunda bırakmıştır.

Birçok aile bu konuda bilgi, beceri ve destekleyici tutumlar sergileyerek çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu çalışma özellikle salgın sürecinde engelli bireye sahip olan ailelerin, aile yaşam dengelerini tehdit eden risk faktörlerinin ve yeniden aile dengelerini kurmalarına olanak sağlayan koruyucu faktörlerin, risklere karşı koyabilmelerini sağlayan başa çıkma mekanizmalarının neler olduğunun ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarının belirlenmesi, bu ailelere sunulacak olan aile danışmalığı uygulamalarına kaynaklık etmesi açısından önem arz etmektedir. Politika yapıcılara yaşanabilecek salgın dönemlerinde engelli bireye sahip ailelere yönelik geliştirecekleri eğitim, ekonomi ve sağlık gibi önemli konularda politika stratejisi izleme konusunda fayda sağlayacaktır.

1.4.Araştırmanın Varsayımları

Engelli bireye sahip ailelerin covid-19 salgınına özgü yaşadıkları yılmazlık kaynakları odaklanıldığından hedef grubun covid-19 salgını dışında aile yılmazlıklarını etkileyebilecek herhangi bir risk faktörüne maruz kalmadıkları varsayılmaktadır.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda belirtildiği gibidir:

1. Görüşme yapılan katılımcıların bağlı oldukları eğitim kurumu tarafından görüşme sürecinde ses kaydı alma izni sağlanamaması, görüşme sırasında görüşmeci tarafından veri kaybının önlenmesi amacıyla not alma yöntemi kullanılmak zorunda kalmıştır. Bu durum görüşme süresinin uzamasına neden olmuştur.
2. Araştırma kapsamında engelli bireye sahip anne ve babanın katılımı hedeflenmiştir. Ancak gönüllü katılımın tamamına yakını anneler tarafından sağlanmıştır. Bu durum çalışma kapsamında sınırlılık oluşturmuştur.

1.6.Tanımlar

Aile Yılmazlığı: Ailelerin karşılaştığı olumsuz yaşam olayları karşısında ailenin başa çıkma ve fonksiyonel bir birlik olarak uyum sağlama sürecini ifade eder (Walsh, 1998).

Risk Faktörleri: Risk faktörleri, olumsuz yaşam olaylarının ortaya çıkmasında rol oynamakta ve süregelen bir problem durumu varsa bu durumun devam etmesine sebep olmaktadır (Kirby ve Fraser, 1997).

Koruyucu Faktörler: Kişinin karşılaştığı olumsuz yaşam olaylarının etkisini azaltan veya tamamen yok eden, bireyin uyum sürecine yardım eden kolaylaştıran, bireyde bulunan olumlu özelliklerine katkı sağlayan durumlardır (Masten, 1994).

Covid-19 Salgını: 2019 Aralık ayının sonunda Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıktığı bilinen bulaştığı bireylerde yüksek ateş, solunum güçlüğü ve öksürük gibi belirtiler gösteren 2 haftalık bir süre içerisinde kuluçka evresinde kaldığı düşünülen hastalıktır (Öztan ve İşsever, 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın değişkenleri olan aile yılmazlığı, engelli çocuğa sahip olma durumu ve covid-19 salgın sürecinin engelli birey ve ailelerin yaşamı üzerindeki etkilerine ilişkin kavramsal yapılara, kuramsal bilgilere ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Yılmazlık

İnsanoğlu yaşanan yüzyılın neden olduğu ekonomik problemler, savaş, istismar, doğal afetler, eşinden ayrılma gibi olumsuz yaşam olayları ve olumsuz duygular yaratan problemlerle yüz yüze gelmektedirler. Bu olumsuz yaşam olayları insanlarda davranışsal, sosyal ve duygusal problemlere sebep olduğu araştırmacıların aynı sonuca vardığı konulardan bir tanesidir (Gray, Litz, Hsu ve Lombardo, 2004).

Yapılan araştırmalarda yaşanan olumsuz olayların depresyon, TSSB (travma sonrası stres bozukluğu) gibi psikolojik bozukluklarla ilişkisini ortaya koymaktadır (Edwards, 2003; Gray, 2004; Seery, 2011). Türkiye’de yapılan araştırmalar kapsamında yakın sonuçlar ortaya çıkmış, olumsuz yaşantıların kişi için büyük bir risk faktörüne sebep olduğu görülmüştür (Demir ve Aliyev, 2019; Gizir, 2004; Gürkan, 2006; Terzi, 2008).

Bireyler karşı karşıya kaldığı olumsuz yaşam olaylarına direnç göstererek travma, stres kaynakları ile mücadele ederek üstesinden gelme, birey olarak mevcut duruma uyum sağlama ve olumlu yaşantılara dönüştürme kabiliyeti sergilemektedir. Bu beceriye sahip kişiler ‘yılmaz’ kişiler, bu beceride ‘yılmazlık’ olarak tanımlanmaktadır (Krovetz, 1999; Siebert, 2008).

Yılmazlığın Latince ‘resilire’ kökünden geldiği ve geri toplama önceki duruma gelme anlamları olduğu belirtilmektedir (Masten ve Gewirtz, 2006). İngilizce tabiri ‘resilience’ olan ve dilimize yer eden kavramın, Türkiye’de karşılığı hakkında ortak bir görüş bulunmadığı görülmektedir. Bazı araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalarda yılmazlık (Demir ve Aliyev, 2019; Demirbaş, 2010; Gürkan, 2006; Kurtoğlu ve Doğan, 2016; Özcan, 2005; Özbay ve Aydoğan, 2013; Öğülmüş, 2001). ‘psikolojik dayanıklılık’, (Basım ve Çetin, 2011), kendini

toparlama gücü (Terzi, 2006) ve psikolojik sağlamlık (Gizir, 2007; Yılmaz ve Sipahioğlu, 2012) kavramlarının 'resilience' kavramını açıklamak için geniş derecede kullanılmaktadır. Yapılan bu araştırmada literatür kapsamında 'resilience' tabirinin dilimiz karşılığı olarak yılmazlık tabiri kullanılmıştır.

Masten'in (2001) yılmazlığı, olumsuz yaşam olaylarına rağmen başarılı olarak uyum gösterebilme yeteneği şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamanın gerçekleşmesinde önemli iki olaya değinilmiştir. Birinci olarak kişinin yüksek risk faktörü, travma olayı veya olumsuz yaşam durumuna maruz kalmasıdır. İkinci olarak yaşanan bu durumlar karşısında bireyin normal gelişimine devam edebilmesi, aynı zamanda uyum sağlayabilmesidir (Masten ve Coatsworth, 1998). Masten (2001)'in tanımlamasına yakın bir tanımlamada Luthar, Cicchetti ve Becker (2000) tarafından yapılmış, yılmazlığın risk faktörü yüksek veya olumsuz yaşam olaylarına karşı olumlu ve uyum sağlayan bir süreci kapsadığını belirtmiştir.

Newman'a (2005) göre yılmazlık tanımı devam eden yaşam stresi, travma, zorluklar ve felaket durumlarına olumlu uyum gösterme becerisidir. Leipold ve Greve (2009) tarafından yapılan yılmazlık tanımında ise yılmazlığı olumsuz yaşam olaylarına karşı gelişim gösterme sürecinde bağlantı vazifesi gördüğü ele alınmıştır.

Stewart, Reid ve Mangham (1997) yaptıkları çalışmada yılmazlık ile ilgili bazı özelliklerin üzerinde durmuşlardır. Birincisi bireyin çevresi ile olan etkileşimi sonucunda ortaya çıkmasıdır. İkinci durumda ise yılmazlığı risk faktörleri ile koruyucu faktörler arasında bir dengenin sonucunda meydana geldiği belirtilmiştir. Kişinin maruz kaldığı risk faktörleri koruyucu faktörlerden fazla ise birey hayatında olumsuz yaşantılar ile karşılaşabilir. Yılmazlık kavramında değinilen üçüncü durum ise yılmazlığın dinamik yapısıdır. Bireyin geçmiş olumsuz yaşantılarla başa çıkma şekli, gelecek dönemde olumluya uyum sağlama yeteneğini artırır. Yılmazlık kavramında değinilen dördüncü durum ise kavramın gelişimsel olduğu ve gelişim dönemi özelliklerine göre değişiklik gösterdiğiidir.

Yapılan çalışmalarda yılmazlığın stres seviyesi yüksek olan ve geçiş dönemlerinde (aileden ayrılma, boşanma vs.) daha fazla önemli olduğuna değinilmiştir. Kavramın önemli olduğu durumlar sadece geçiş dönemleri ile ilgili değildir, bu durum beklenmedik ani gelişen durumlarda da önemlidir. Yılmazlık, olumsuz yaşam olayları veya risk durumları karşısında kişinin bu durumla baş etme kapasitesi veya yeterliliği olarak değerlendirilmektedir. (Stewart, 1997).

Richardson'a (2002) göre yılmazlık kavramı karmaşık ve çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Yılmazlık kavramı kişinin başa çıkma yöntemleriyle gelişim serüvenini yansıtan bir yapıdır. Richardson (2002) yılmazlık ile ilgili yapılan çalışmaları üç boyut altında toplamıştır. Birinci boyutta yılmazlığın nitelik ve özelliğine değinilmiştir. Bu durum bireyin olumsuz yaşam olaylarıyla baş etmesini sağlayan koruyucu faktörleri göstermektedir. İkinci boyutta ise olumsuz yaşantılar, stres, değişen durumlarla baş etmeye yönelik güçlendirilmesini kapsar. Üçüncü boyutta ise bireyin içsel yılmazlığının gelişmesine katkı sağlayacak yaşantılar bulunmaktadır. Kişinin enerji ve isteklendirme kaynaklarının neler olduğu konusuna odaklanır. Bireyin ortaya çıkan gizli güçleri kişinin uyum ve kendini gerçekleştirmesine olanak sağlar.

Masten, Best ve Garmezy (1990) alan yazında yapılan araştırmalarda yılmazlık kavramı ile alakalı üç olgu durum belirtmişlerdir. Bu olguları alan yazın taramasında yılmazlık kavramını tanımlamada çok fazla kullanıldığı belirtilmiştir Bunlar;

- Travma yaşantısı sonrası kişinin toparlanabilmesi
- Riskli yaşam olayları karşısında olumlu sonuçlara ulaşma
- Tehdit veya zor şartlar altında yeterliğini sürdürebilme

2.1.1. Yılmaz Bireyler ve Özellikleri

İnsan yaşamı boyunca stres ve travma gibi olumsuz yaşam olayları ile karşı karşıya kalmakta ve bu duruma uyum sağlamaktadır. Olayların oluş şekline göre daha çok bizim olaylara yüklediğimiz anlamlar daha büyük önem arz etmektedir (Dalkılıç ve Güloğlu, 2016). Yılmaz bireyler yaşadığı olumsuz yaşam olayları karşısında çözüm yolları arayarak problem durumu ile güçlenerek başa çıkmaya çalışırlar. Olumsuz yaşam olayının üzerine çözüme ulaşmak amacıyla gitmeleri de yılmaz bireylere yardımcı olmaktadır (Taşdemir, 2013). Yüksek yılmazlık düzeyine sahip bireyler olumsuz olayları ve stres durumları karşısında güçsüz ve çaresiz kaldığını düşünmek yerine başa çıkma yöntemlerini kullanarak olumsuz durumlar karşısında her defasında daha güçlü olarak çıkarlar (Henderson ve Milstein, 1996).

Garmezy'e (1993) göre yılmaz bireylerde bulunan özellikler; güçlü aile ilişkileri, iyimserlik, olumlu öz saygı, inanç, isteklendirme, planlama yapabilme, uyum sağlama ve sosyal becerilerdir. Bu özelliklerin dışında yılmaz bireyler; duygularının farkına varabilen ve bu duygularının denetimini sağlayan, olumsuz yaşam olayları karşısında direnç gösterebilen,

sorumluluğu alan ve olumsuz durumlar karşısında başarılı şekilde çıkabilen kişilerdir. Birçok insan belirtilen özelliklere sahiptir. Bu özelliklere sahip olmaktan çok olumsuz yaşam olayı karşısında bu becerileri kullanarak sorunları aşabilmek önem arz etmektedir. Yılmaz bireylerin yılmazlık seviyesinin gelişmesi toplumsal destek ile doğrudan alakalıdır (Krovetz, 1999).

2.1.2. Yılmazlığı Etkileyen Faktörler

Bu başlık altında yılmazlık özelliğinin gelişimini etkileyen risk faktörleri ve koruyucu faktörler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.1.2.1. Yılmazlığa İlişkin Risk Faktörleri

Olumsuz yaşam olayları, travma anıları ya da ortaya çıkan zor durumlar karşısında hayata uyum sağlamaktan ve devam edebilmekten daha fazla anlama sahip olan yılmazlık kavramı derinlemesine incelendiğinde koruyucu ve risk faktörlerine de değinilmesi gerekmektedir. Kişiler, çiftler ya da aileler birliktelik sürecinde veya bireysel yaşamlarında kendilerini zor durumda bırakan olaylarla karşılaşabilmektedir. Bu güç durumlar bireyin erken dönem yaşamlarında ortaya çıkan travma veya evlilik sürecinde karşılaşacağı kronik rahatsızlıklar veya toplum düzeyinde yaşanan ekonomik krizler ya da yaşantılar olabilir. Ortaya çıkan güç durumlar kişi, ailesi ve yaşadığı toplum için risktir (Aydoğan, 2014, ss.23-24).

Yılmazlık ile ilgili yapılan alan yazın taramasında hem kavramsal hem de kuramsal anlamda ortak bir görüş olmamasına rağmen araştırmacıların uzlaşmaya vardığı ortak konuların bulunduğu belirtilmektedir (Gizir, 2004). Gizir (2007) bireyin hayatında sorunlara yol açabilecek erken doğum, boşanma, yoksulluk, kayıp ve tek ebeveynle yaşamak zorunda kalmak gibi durumlar yılmazlık ile alakalı dikkat çekici risk durumları arasında değerlendirilmiştir.

Aile sistemi içerisinde gelişimsel ve durumsal olarak iki kriz çeşidi bulunmaktadır. Gelişimsel krizler, kişinin yaşam dönemleri arasında geçiş sağlarken beklenen ve normal olan yaşam olayıdır. Bir çocuğun okula gitmek için evden ayrılması gelişimsel krize örnek verilebilir. Durumsal kriz ise, kişinin kontrolünde bulunmayan, beklenilmeyen sıra dışı olaylardır (Sixby, 2005).

Masten (2001) stresli yaşam olaylarının veya risk durumlarının yılmazlık kavramının önemli parçaları olduğunu belirtmiştir. Yani yılmazlık kavramından söz edebilmenin ön koşulu kişinin olumsuz bir yaşantıya maruz kalmasıdır. Yılmazlığın özü itibariyle bireyin maruz kaldığı olumsuz yaşam koşulları ve riskler karşısında yaşamını sürdürebilmesi veya eski işlevlerini yapabilecek konuma gelmesi bulunmaktadır. Çünkü risk, olumlu sonuçların olma ihtimalini azaltan durumdur. Risk durumu, genel itibari ile olumsuz yaşam olaylarını ifade eden çok boyutlu bir yapıyı belirtmektedir. Risk, kişilerin yaşamında olumsuz sonuçlar meydana getirebilecek psikolojik, çevresel, genetik, biyolojik ve ekonomik durumları akla getirmektedir (Schoon, 2006). Masten (2014) göre risk durumları başlıca bozuklukların ve problemlerin ortaya çıkmasına sebep olan özelliklerdir. Alan yazında sıklıkla karşılaşılan risk durumları çocukluk çağında görülen travmalar, şiddet ve kötü muameledir. Yapılan araştırmalarda çocukluk çağında yaşanan bu olayların psikopatoloji ile ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Masten, 2014).

Risk faktörü dışsal ve içsel olarak iki temel başlık altında kategorize edilmektedir. İçsel risk faktörlerine örnek olarak küçük yaşta anne olmak, normal doğum haftasından çok erken dünyaya gelmek, kronik rahatsızlıklar ve okul başarısızlığı verilebilir (Gürkan, 2006). Dışsal risk faktörlerine örnek olarak bireysel risk faktörleri, ailesel risk faktörleri ve toplumsal risk faktörleri verilebilir (Masten ve Reed, 2002). Gizir (2016) göre yılmazlığa ilişkin risk faktörleri üzerinde yapılan araştırmalarda risk faktörlerini bireysel, ailesel ve çevresel risk faktörleri olarak sınıflandırmıştır.

1. Bireysel Risk Faktörleri: Olumsuz yaşam olayları, kronik hastalıklar ve erken doğum.
2. Ailesel Risk Faktörleri: Anne babanın psikopatolojisi veya ölümü, ebeveyn ölümü, ayrılması ya da tek ebeveynle yaşamak, ergenlik çağında yaşta anne olmak.
3. Çevresel Risk Faktörleri: Çocuk ihmali ve istismarı, savaş ve doğal afetler, fakirlik, evsizlik, maddi sıkıntılar.

2.1.2.2.Yılmazlığa İlişkin Koruyucu Faktörler

Koruyucu faktörler kişinin karşılaştığı olumsuz yaşam olaylarının etkisini azaltan veya tamamen yok eden, bireyin uyum sürecine yardım eden kolaylaştıran, bireyde bulunan olumlu özelliklerine katkı sağlayan durumlardır (Masten, 1994). Kişinin uyum sürecini olumlu bir şekilde yaşaması, davranışlarını yapıcı olarak sergilemesi koruyucu faktörler sayesinde olmaktadır. Koruyucu Faktörler kişinin karşı karşıya kaldığı risk faktörlerine uyum sağlamasına yardımcı olur (Hawley, 2000).

Koruyucu faktörler ‘içsel’ ve ‘dışsal’ olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır (Kararımak, 2006). İçsel Koruyucu Faktörler kişide bulunan özgüven yüksekliği, yaratıcı problem çözme yetenekleri, otokontrolü, ileriye dönük olumlu yaklaşımları, kendilik saygısı gibi durumları içerirken dışsal koruyucu faktörler kişide var olan çevresel ve ailesel faktörlerdir (Gizir, 2007; Kararımak, 2006). Yılmazlık, kişinin yaşamında karşılaştığı zorluklar ve güç durumlar karşısında koruyucu faktörlerin ve risk faktörlerinin arasındaki uyum dengesini sağlamaktadır (Luthar vd., 2000).

Yılmazlık kavramı tek başına bireysel bir kavram olmayıp, bireyin ailesi ve içinde bulunduğu toplumda da yaşadığı bir süreçtir. Bireysel yılmazlık ile birlikte bireyin yaşadığı ve etkisi altında kaldığı aile, arkadaş grupları ve toplumsal çevre yılmazlık başlığı altında araştırılmıştır (Patterson, 2002b; Bayraklı, 2010).

2.2. Aile Yılmazlığı

Aileler hakkında yapılan çalışmalarda, bazı ailelerin diğer ailelere göre yaşadığı olumsuz yaşam olayları ve zorluklarla karşı karşıya kaldıklarında daha başarılı başa çıkma becerilerinin olduğu ve bu becerilerin aileyi daha güçlü kıldığıyla anlaşılmıştır (McCubbin ve McCubbin, 1988; Patterson, 2002a; Walsh, 1996). Aile hem bireyin hem de toplumun ihtiyaç duyduğu üreme, korunma, kendini güvende hissetme, ait olma, sevgiyi başkaları ile paylaşma, çocukların alacağı eğitim, nasıl bakım alması gerektiği ve gelecek yıllara sağlıklı bireyler yetiştirme gibi birden çok alana katkı sunmaktadır (Özgüven, 2016). Sağlıklı yapıda bir aile; bütüncül olarak üst seviyede bir gelişim ve iyi olma durumu için etkileşimsel özellik ortaya koyması gerekmektedir (Black ve Lobo, 2008). Ailede yılmazlık konusu, bireyin yılmazlığının

ilerisinde fonksiyonel bir birliktelik olarak aile bünyesinde ‘ilişkisel yılmazlığa’ değinerek, aile sistemi ile alakalı değerlendirme ve müdahaleyle alakalı bir kavram olarak tanımlanmıştır (Walsh, 1996). Ailelerin karşılaştığı bir problem ile nasıl başa çıktıkları, iyi eski yaşantılarına nasıl geri dönüş sağladıkları ve ailenin işlevsel görevlerini tekrardan yerine getirilmesi kuramcılar tarafından incelenmiştir. Aile yılmazlığı ile ilgili bazı modellere aşağıda yer verilmiştir.

2.2.1 Aile Yılmazlığı ile İlgili Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında aile yılmazlığını açıklamaya odakla modellere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu modellerden Aile Uyum ve Uyum Tepkisi Modeli, Circumplex Modeli ile Walsh’ın Aile Yılmazlık Modeli hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.2.1.1. Aile Uyum ve Uyum Tepkisi Modeli

Aile yılmazlığı kavramında önemli bir model olan Mccubbin ve Patterson’ın (1983) Aile Uyum ve Uyum Tepkisi Modeli’dir. AUUM’de anlatılan ailenin karşı karşıya kalmış olduğu problemler karşısında eski dengesini sağlamasının iki aşamadan tamamlanabileceği olarak tanımlanır. Birinci evre; psikolojik uyum, ikinci evre ise genel uyumdur. Birinci evrede bulunan psikolojik uyumda, aile üyelerinin yaşadığı problemler durumu meydana gelmeden önceki özellikleri etkililiğini korumaktadır. Bu durum ailenin denge sisteminde sıkıntı ortaya çıkarabileceğinden bu durumdan az değişiklikle çıkmak gerekmektedir. Aile bireyleri temelde üç çeşit başa çıkma stratejisi kullanarak uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunlar kaçınma, bertaraf etme ve sindirme stratejileridir. Kaçınma stratejisi, yaşanan olumsuz durumu görmezden gelmek veya yok sayarak problemin düzeleceğini düşünmektir. Bertaraf etme stratejisi ise problem durumunu yok ederek ya da başka bir duruma kanalize ederek aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gösterilen çabadır. Sindirme stratejisi ise stresli bir durum meydana geldiğinde ortaya çıkan ailenin ihtiyaçlarını, ailenin yapısında ufak dokunuşlarla ihtiyaçları emmesine olanak sağlar. Ortaya çıkan bazı durumlarda yeterlilik ve ihtiyaçlar arasındaki denge sadece başa çıkma yöntemleri ile sağlanamayabilir. Bu durumlar aileyi içinde çıkılmaz bir krize sokabilir. Kriz yaşayan aile eski istikrarlı durumuna dönmesi

gerekmektedir. Bu da genel uyum aşamasının başlaması demektir. Ailenin ilk önce değişiklik yapacağı yerler mevcut roller, kurallar, amaçlar ve etkileşim özellikleridir. Yapılanma sürecine girmek için yapılması gereken bunlardır. Daha sonra aile fertlerinin her bir bireyi bir araya gelerek güçleri birleştirirler. Genel uyum stratejisinin başarıya ulaşabilmesi için maneviyat, süreklilik bütünlük gibi başa çıkma çabaları gerekmektedir (McCubbin ve Patterson 2002'a; Patterson 2002b).

2.2.1.2. Circumplex Modeli

Aile yılmazlığını ele alan diğer önemli bir kuram ise Olson (2000) tarafından modellenen Circumplex Modeli'dir. CM'de aile içerisinde ortaya çıkan fonksiyonları temel alan üç temel unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar; uyum, birlik ve iletişimdir. Birliği tanımlamak gerekirse aile bireylerinin karşılıklı duygusal bağlılıkları olarak tanımlanmaktadır. Ailenin bağlılığını ölçmek için dikkate alınacak bazı kavramlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; aile bireylerinin farklı düşüncelere sahip olması dâhilinde bile bir amaç için bir arada olması, sınırlar, karar verme, duygusal bağlar, mekân ve ilgi alanlarıdır. Aile birliği dört farklı alandan meydana gelmektedir. Aile bireyleri, birbirlerine aşırı bağlı olduklarında ailenin sağlıklı fonksiyon göstermesi güçtür. Aile uyumu, değişim durumlarından dengede kalma olarak tanımlanabilir. Aile bireyleri arasındaki uyumun yapılandırılmış ve esnek olması, birlikteliğin iyi şekilde sürekliliğinin sağlanması ve ailenin sağlıklı işlevlerine devam etmesi bakımından önemlidir. Katı yapılara sahip olan aileler, hayat boyunca çokça problemlerle karşı karşıya kalmakta ve aile işlevlerini sağlıklı olarak yürütememektedirler. Circumplex Modeli'nin bir diğer faktörü iletişimdir. Aile ilişkileri ve çift ilişkilerinde ortaya konulan olumlu iletişim yetenekleri şeklinde tanımlanır. Aile ve çift iletişimi; aile bireylerinin birbirlerine duyduğu saygı, dinleme, konuşma yetenekleri, empati ve kendini açma şeklindeki kavramlardan oluşur. İletişim seviyesinin yüksek olduğu ailelerde ortaya çıkan problemler daha rahat çözülür ve aile dengesi sağlanabilir (Olson, 2000).

2.2.1.3. Aile Yılmazlık Modeli

Bu çalışma kapsamında Walsh'ın aile yılmazlık modeline ilişkin kuramsal bilgiler temel alınmıştır. Bulgular bölümünün yazımı noktasında aile yılmazlık modeli dayanak olarak ele alınmıştır.

Aile yılmazlığını açıklamada önem arz eden modellerin başında Walsh'ın Aile Yılmazlığı Modeli gelmektedir. Walsh (2011) Aile yılmazlık modeli odağına ailenin iyi oluş ve işlevselliğine çevirmiştir. Aile, içerisinde bulunduğu olumsuz yaşam olayları karşısında gücünün ve güçlü yanlarının farkına varması ve ön plana çıkarması, suçluluk, pişmanlık duygusuna karşı 'başarabiliriz' düşüncesini geliştirir (Walsh, 2003b). Bu kapsamda yaşanan olumsuz yaşam olayları ile kendi içsel gücü ile mücadele eden bir aile ortaya çıkar. Bu durum ile aile, karşılaşmış olduğu zorlu yaşam olayları karşısında zayıf bir yapı değil, birlikte hareket edebilen güçlü ve esnek bir yapı olduğu görülmektedir. Aile yılmazlık modeli güncel problemlerin çözümü ile değil, aileyi ilerleyen süreçte karşılaşacağı zorluklara hazır hale getirmeyi amaçlar (Walsh, 1996).

Walsh'ın Aile Yılmazlık Modeli aileyi bir bütün şeklinde hareket eden yapı olarak tanımlamaktadır. Aile yılmazlık modeli zorluklarla karşılaşmayı ve azimli durmayı, kriz anında gerçekleşen zorluklarla mücadele ederken kriz durumunu kendi kimliğimizde dengede tutmamız gerekmektedir (Walsh, 2002a). Aile yılmazlık modeli, aile işlevselliğini ailenin yaşadığı geniş sosyal çevre ve kuşaklar arası aktarım odağında görmektedir. Ekolojik bakış açısı aile yılmazlık modeline her ailenin kendine özgü özelliklerinin olduğunu, güçlü ve zayıf noktalarının bulunduğundan söz ederken gelişimsel bakış açısı ise ailenin karşılaştığı olumsuz yaşam olayları karşısında her bir üyenin bakış açısı ve aile bireylerinin hepsinin bakış açısı ile anlamamızı sağlamaktadır. Aileler yaşadıkları bir kriz durumundan uyanarak öncelik sıralamasını güncellemesine olanak sağlayabilir. Aile içerisinde bireyler birbirlerinin farkına varıp yeni özelliklerini keşfedebilir (Walsh, 2002b). AYM, aileleri küçük ve tutarlı hedefler koyarak onlara ulaşmak için somut bir yol izleyen, süreç içerisindeki yaşadıkları problemleri öğrenme yaşantısı olarak değerlendirirler (Walsh, 2003b).

Walsh'a (2002) göre aile yılmazlık modelini üç önemli temel üzerinde bulunmaktadır. Bu süreç; inanç sistemleri, örgütsel kalıplar ve iletişimden oluşmaktadır. İnanç sistemleri; a) problemi fark edip anlama; zorluklarla baş edebilme, kriz durumunu olumluya çevirme,

iyileşme gibi ortak ve birleşici değerleri anlatmaktadır. b) pozitif bakış açısı; zorluklarla başa çıkacağına ilişkin güven, mümkün olacağını bilmek, iyimserlik, girişimcilik, umut, güven ve değiştirilemeyecek durumu kabul etmeyi kapsar. c) maneviyat; zorluklar karşısında yeni deneyimler elde etmek, olgunlaşmak, dini ritüeller, yaratıcılık, hayallerine ve hedeflerine ulaşmakla birlikte üç aşamadan meydana gelir.

Örgütsel Modeller üç aşamadan oluşmaktadır. a) esneklik; devamlı olarak yeni dengeler oluşturabilmektir. b) bağlılık; güçlü bir liderlik ve problemleri ilişkilerden uzak durulması, iş birliği ve kişisel ihtiyaçlara, farklılıklara saygılı olmayı ifade eder. c) ekonomik ve sosyal kaynaklar; maddi bakımdan güvende olmak, geniş grup ilişkileri kurmak, uzun zaman süren akrabalık ilişkisi kurmak ve sosyal desteğin sağlanması anlamına gelir (Walsh 2002).

İletişim süreçleri; a) açıklık; belirsiz bilgiyi açığa çıkarmak, anlaşılır ve tutarlı mesaj vermek. b) duyguların paylaşımı; bireyin kendi duygu ve davranışlarına karşı kendisini sorumlu hissetmek diğer insanları suçlamamak, korku, umut, sevinç, acı, duygudaşlık, hoşgörülü olmak, hoş etkileşimler içerisinde bulunmak. c) işbirlikçi problem çözme; çatışma anında çözüm ortaya koyma ve karar vermede ortak hareket etme, gelecekteki hedefe ulaşmak için somut adımlarda bulunma, gelecekte ortaya çıkabilecek problemlerden elde edilen başarısızlıklardan ders çıkartabilmeyi kapsar (Walsh 2002).

Aile yılmazlık modeli olumsuz yaşam olayları ile mücadele etmenin ötesinde gelişimi ifade etmektedir (Walsh, 2002a). Aile yılmazlık modeli aile üyelerinin yaşadığı olumsuz olaylar karşısında direnç göstermesi ile bağlantılıdır. Aile yılmazlık modeli samimi gayret göstermeyi, gösterilen bu gayret içerisinde olumluyu deneyimlemeyi ve öğrenmeyi, öğrenilen olumlu yaşantı deneyimlerini aile bireyleri ile paylaşarak bütünleşmeyi amaçlar (Rolland ve Walsh, 2006). Yaşanılan kriz durumları veya tramva karşısında iyileşme süreci içerisinde geçirilen bir yolculuktan sonra sağlanmaktadır (Walsh, 2003a). Aile yılmazlık modeli yaklaşımı Engelli bireye sahip ailelerde veya kronik sağlık problemleri ile mücadele eden ailelerde, ailenin problem durumuna uyum sağlamasına, aile bireylerinin kaliteli yaşam seviyesine ulaşmasına yardımcı olan bir klavuzdur (Rolland ve Walsh, 2006). Aile yılmazlık modeli gelişimsel ve ekolojik bakış açılarını bir araya getirerek daha kapsamlı kültürel bağlam ile kuşaklar arası aktarımı yaşam boyu devam ettirmektedir (Walsh, 2003b). Her aile kendine özgüdür ve ailenin karşılaştığı zorluklar, sınırlılıklar ile ailenin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Walsh, 2011).

Aile yılmazlık modeli, ailenin anlam arayışının, maneviyat ve değerlerin aile açısından büyük önem arz ettiğinden bahsetmektedir. Her aile yapı olarak kültürel özelliklerini ve geleneklerini gelecek kuşaklara aktararak kendi manevi dünyasını oluşturmaktadır. Aile için anlam ifade eden değerler bireylerin daha güçlü şekilde ailelerine bağlanmasına ve birbirlerine yardımcı olmalarına destek sağlar. Aile üyeleri arasında paylaşılan maneviyat aileyi güçlü hale getirir (Walsh, 2010).

2.2.1.4. Aile Yılmazlığı ile İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Aile yılmazlığı, ailenin karşılaştığı olumsuz yaşam olayları karşısında nasıl değiştiği ve değişime uyum sağladığı hakkında Türkiye’de yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri Özbay ve Aydoğan (2013) aile yılmazlığını, engelli çocuk sahibi olan aileler üzerinde çalışmışlardır. Altı çift olmak üzere on iki anne-baba ile görüşme gerçekleştirmişlerdir. Veri setini ‘Aile Yılmazlık Görüşme Formu’ ile elde etmişlerdir. Üzerinde çalışılan ailelerin yılmazlıklarına etkisi olduğu değerlendirilen faktörler; ailenin sahip olduğu pozitif bakış açısı, özgünlük, aile bireylerinin birbirine bağlılığı, maneviyat, sosyal destek, esnek davranabilme olarak bulunmuştur (Özbay ve Aydoğan, 2013).

Engelli bireye sahip ailelerle yapılan bir başka çalışma ise Merdan (2019) tarafından yapılmıştır. Çalışmada otizm spektrum tanısı alan bireylerde davranışsal problemler ile aile yılmazlığı arasında psikolojik iyi oluşun aracı rolü araştırılmıştır. Çalışmaya yüz kırk iki aile katılım sağlamıştır. Bulgu olarak aile yılmazlık değerlerinin bireyin problemleri davranışları açısından yordandığına ulaşılmıştır. Arıcı (2014) tarafından travmatik yas problemi görülen kadınlara “Travmatik Yas Sorununda Aile Dayanıklılığı Programı” uygulanarak, çalışma programının aile dayanıklılığı düzeyine etkisine bakılmıştır. Yirmi dört katılımcı ile yapılan çalışmada “Yas Ölçeği”, “Aile Yılmazlığı Ölçeği”, “Post Travmatik Stres Bozukluğu”, “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Kontrol ve deney gruplarından oluşan çalışmada kontrol grubuna müdahale edilmemiş, deney grubuna ise sekiz seanslık “Travmatik Yas Sorununda Aile Dayanıklılığı Programı” uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda “Travmatik Yas Sorununda Aile Dayanıklılığı” programının kadınlarda aile yılmazlık seviyesini artırmakta ve travma sonrası stres düzeylerini azalttığı görülmüştür.

Kaynar (2016), yaptığı çalışmada ayrılmak üzere olan çiftlerde başa çıkma becerileri, bilişsel çarpıtmalar, sosyal destek algısı ve yılmazlığı incelemiştir. Çalışma için İstanbul ilinde yaşayan ve ayrılma süreci devam eden yüz yirmi çift, “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği”, “Evlilikte Başa çıkma Yolları”, “İlişkilere İlişkin Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Yapılan veri analizi sonucunda başa çıkma yollarının eğitim seviyesinin maddi gelir seviyesinin yüksekliğine göre değiştiği, bilişsel çarpıtma düzeyinin artması ile birlikte sosyal destek düzeyinde azalma olumsuz duygularda artma görülmüştür. Boşanma aşamasında ailesinden sosyal destek gören bireylerin çatışma durumlarının azaldığı görülmektedir. Ayrıca ortaya çıkan diğer bulgularda eğitim düzeyi düşük olan bireylerde bilişsel çarpıtmalarının fazla olduğu, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde yılmazlık durumunun arttığı, bireyin algılamış olduğu sosyal destek seviyesinin, eğitim durumu yüksek bireylerde arttığı şeklinde veriler elde edilmiştir.

Evlilik doyumu ve aile yılmazlığı kavramları araştırmacılar tarafından ilişkili olabileceği düşünülmüş ve bu alanda çalışmalar yapılmıştır. Buluş ve Bağcı (2016) tarafından yapılan çalışmada aile yılmazlığı ve iletişim becerilerinin evlilik doyumunu öngörmedeki tutarlılığını incelemişlerdir. Veri toplamak amacıyla örnekleme uygun olan iki yüz sekiz çift “Etkili İletişim Becerileri Ölçeği”, “Evlilik Yaşam Ölçeği” ve “Aile Yılmazlık Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonucunda yapılan analizde iletişim becerileri ve yılmazlık seviyesinin, evlilik doyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aydın (2018) tarafından yapılan bir çalışmada yine evlilik doyumu ve aile yılmazlığı kavramları konu edilmiştir. Çalışmaya katılım kriteri olarak okul öncesi eğitim kurumlarına giden çocuğa sahip anne ve babalar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde aile yılmazlığının kontrol alt boyutu haricinde, anne ve baba evlilik doyumu ile aile yılmazlık kavramının tüm alt kodları arasında pozitif yönde anlamlı farklılık olduğu anlaşılmıştır.

Aile yılmazlığı ile ilgili yapılan bir başka çalışma ise Aydoğan ve Özbay (2015) yaptıkları çalışmadır. Çalışmada riskli gruptaki eşlerde ilişkisel yılmazlıkla, ilişkisel yardım arama arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma kapsamında iki yüz yirmi dokuz evli çiftten veri toplamak amacıyla “Yaşam Olayları Formu”, “İlişkisel Yılmazlık Ölçeği”, “İlişkisel Yardım Arama Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formunu” kullanmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda kadın ve erkeğin ilişkisel yardım arama yaklaşımında aktör etkisi tespit edilmiştir.

Partner etkisindeyse erkeklerin yılmazlığını artıran durumun, kadınların yardım arama davranışı olduğu belirtilmiştir.

2.2.1.5. Aile Yılmazlığı ile İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Aile yılmazlık kavramı ile ilgili yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde ortak noktaların bulunduğu görülmektedir. Ortak noktaların başında araştırma konuları gelmektedir. Bu konular, aile üyelerinden birinin herhangi bir alanda yetersizliği, herhangi bir engel tanısının olup olmadığı ve kronik rahatsızlıklardır.

Greeff, Vansteenwengen ve Ide (2006) psikolojik rahatsızlığı bulunan aile üyesine sahip aileler ile yaptıkları çalışmada başa çıkma stratejisi ve sosyal desteğin yılmazlık kavramı açısından önem arz ettiğini bulmuşlardır. Aile içerisindeki dengenin sağlanmasında ve uyum açısından yaşamın kutsallığına olan inanç, değişimin fırsat olarak değerlendirilmesi, aile içerisinde iş birlikçi yaklaşım ve bağlılığın öneminden bahsedilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak otuz aile katılmıştır. Katılımcılar aile dayanaklılığının yılmazlık kaynağı olarak önemli olduğuna değinmişlerdir. Aile içerisinde uyumun sağlanmasına katkı sunan durumların ise; olumsuz yaşam olayı sırasında meydana gelen kriz durumunun pasif olarak geçirilmesi ve kaçınma stratejisinin uygulanmasıdır (Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006). Walsh (2016) aile yılmazlığı alanında yaptığı çalışmalar sonucunda çok faktörlü gelişimsel sistem bakış açısını kazandırmıştır. Bu çok katmanlı yapının içerisinde birey, üyesi olduğu aile, kültürel yapı ve çevre bulunmaktadır (Walsh, 2016).

Kapp ve Brown (2011) otizm tanısı alan bireye sahip aileler ile yaptığı çalışmada, ailelerin otizm spektrum tanısının yaratmış olduğu zorluklar karşısında yılmazlık kaynaklarının neler olduğu araştırılmıştır. Nitel çalışma sonucunda otizm spektrum tanısı alan bireylerde aile birlikteliği, sosyal destek rutinleri ve evlilik ilişkisinin önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Kapp ve Brown, 2011). Gardner ve Harmon (2002) tarafından zihinsel engel tanılı çocuğu olan anneler ile yapılan araştırmada annelerin yılmazlığı konusunda destek sunan sekiz özellik ortaya çıkmıştır. Bu özellikler; annelerin yaşama olumlu bakışı, olumsuz yaşam olayına üzülme yerine kabullenip ilerlemek, eş desteği, sosyal imkânların kullanımı, olumsuza anlam yükleme, annelerin kendisinin de ayrı bir birey olduğunu kabul etmesi, iyimser olmak iyiye düşünmek ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaktır (Gardner ve Harmon, 2002).

Garabiles, Ofreneo ve Hall (2017) tarafından Filipinlerde yapılan araştırmada, Filipinlerde yaşayan birçok ebeveynin yoksulluk ve işsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını, bu durumla baş etmek için birçok annenin evini terk ederek başka ülkelere giderek çalışmak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmanın hedefi uluslararası aileler için ortak bir aile yılmazlık modeli oluşturmaktır. Filipinlerde yaşayan uluslararası aileler, çalışan işçi anneler ve ülkede önemli bir yere sahip muhabirlerin bulunduğu otuz üç katılımcı ile grup tartışması yapmışlardır. Yapılandırma kuramı kullanılarak oluşturulan yılmazlık modelinde Filipin ülkesinden başka bir ülkede yaşayan Filipinli işçi anneler ile bu ailenin Filipinlerde bulunan diğer üyeleri arasında oluşturulmuştur. Modelde amaç yaşanan toplumsal göçün mekân ve zaman olarak nasıl yerleştiğine değinilmiştir. Ailelerin yaşanan bu göç olayına uyum sağlaması için 5 süreçten bahsedilmiştir. Birinci süreçte, aileler uzak yerlerde olsalar da teknolojik cihazlardan faydalanarak iletişim kurarlar. İkinci süreçte, aile bireylerinin sahip olduğu rollerden ortaya çıkan boşluklar yeniden yapılandırılır. Üçüncü süreçte, aile üyeleri geçici bir birleşmenin olacağını düşünerek ilişkisel ve fiziksel durumlarını korurlar. Dördüncü süreçte, aile bireylerinin ayrılığı bittiğinde kalıcı olmak üzere aileyi eski günlerdeki gibi bir arada tutmayı amaçlarlar. Beşinci süreçte, yaşanan zorluklara boyun eğmek yerine aile üyeleri birbirlerinin önemli gördükleri şeylere önem vermeye çalışırlar. Tüm bu çalışmalar sonucunda araştırmacılar ülkesinden göç edenler aileler için, aile yılmazlığının, aile bireyleri tarafından tartışılan süreçlerden oluştuğunu ifade etmişlerdir.

Greff ve Berg (2013) tarafından Güney Afrika'nın Batı Cape eyaletinde kırk sekiz katılımcı aile ile yapılan çalışmada zorbalıkla karşı karşıya kalmış çocukların ebeveynlerinin aile yılmazlık kriterleri belirlenmek istenmiştir. Annelere toplam yedi adet anket ve açık uçlu kendilerini tanımlayacak soruları doldurmaları talep edilmiştir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan nitel verilerin ışığında ailelerin baş etme yöntemlerinin okuldaki yetkili görevlilerle konuşarak veya zorba davranışa uğrayan çocuklara önerilerde bulunmak olduğu ifade etmişlerdir. Nicel olarak elde edilen sonuçlar ışığında ise, aile üyelerinin bir arada bulunması, aile bireyleri arasından ortaya çıkan iletişimin kaliteli olması, ailenin metaneti ve yılmazlığına değinilmiştir. Araştırmacılar ortaya çıkan bulguların, aynı kriz durumunda bulunan aileleri eski olumlu yaşantılarına döndürmek için müdahale edilebileceğini ifade etmişlerdir.

(Lee vd., 2004). Tarafından yapılan çalışmada kalıtımsal rahatsızlığa yakalanan çocuklara sahip ebeveynlerde aile yılmazlık kavramını yorumlamaya çalışmışlardır. Ayrıca aile

yılmazlığı ile ailenin işlevsel davranışları arasında bağlantı bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışmada üç aşamalı karma kavram geliştirme tekniği kullanılmıştır. Bunlar alan çalışması, teknik ve analitiktir. Çalışmada aile yılmazlığı kavramı literatür taraması yapılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Saha çalışması Güney Kore’de bulunan üniversite hastanesinin onkoloji bölümünde tedavi gören on bir çocuğun ailesi ile derinlemesine incelemeden oluşmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda ortaya konan niteliksel verileri yorumlayarak aile yılmazlığının kriterlerini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmanın son aşaması olan analitik evrede alan yazın taramasında ve saha çalışmasında ortaya çıkan sonuçlarla yılmazlık kavramını yorumlamaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda aile yılmazlığı yirmi bir kavramsal özellik ve dört başlıkta toplanmıştır. Bunlar; dışsal uyum, aile üyelerinin birbirleriyle uyumu, stres durumunda nasıl davrandıkları ve bu duruma cevap verme şekilleri ve ailenin kendine özgü özellikleridir.

Amato ve Keith’ in (1991) yapmış olduğu çalışmada anne-babası boşanmış çocuklar ile anne-babası birlikte olan çocuklar arasından farklılık olup olmadığı araştırmıştır. On üç bin katılımcıyı kapsayan doksan iki çalışmanın boylamsal olarak incelenmesi neticesinde, anne-babası boşanmış çocukların, anne ve babası ile birlikte olan çocuklara göre, akran ve ebeveynleri ile uyumsuzluk yaşadığı, benlik algılarına yönelik olumsuz tutum sergiledikleri, gelişimsel ve davranışsal problemleri çevrelerinde yaşadıkları ve çok daha fazla problemle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur (Kurt, 2013).

Yaşadığı toplumdan farklı bir etnik grubun üyesi olan dezavantajlı olmasına rağmen akademik olarak başarılı olan lise öğrencileri ile üç yıl süren karşılaştırmalı çalışmada; akademik olarak başarılı olan öğrencilerin yılmaz olma durumlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonucun elde edilmesinde koruyucu faktörler olan ders dışı etkinlikler, yaşça büyük birinin yardımı, dezavantajı olmayan bir sınıfa üye olma ve akademik başarısı yüksek olan bir arkadaş gibi etkenlerin etkili olduğu ortaya konmuştur (Reis, Colbert ve Hebert, 2005).

2.3. Covid-19 Salgın Tanımı ve Geçmişi

Salgın sözcük anlamı olarak Yunan dilinde bütün anlamına gelen demos kelimesinin kökünden gelmektedir. Salgın sözcüğü ile anlatılmak istenilen toplumun tamamına ya da birden çok kıtada yayılan bulaşıcı hastalık olarak atfedilmektedir (Honigsbaum, 2009). Dünya

üzerindeki insanların genelinde her yıl mevsimsel olarak görülen salgınlar tanıma uymamaktadır. Gerçek bir salgın dünya üzerinde hemen hemen aynı anda bulaş hızına ulaştığında ortaya çıkmaktadır (Kelly, 2011). Dünya Sağlık Örgütünün belirlediği kriterlere göre bir salgının salgın olarak tabir edilebilmesi için daha önce tespit edilemeyen bir virüsün bulunması, bulaş seviyesinin kolay, hızlı ve devamlı olması gerekmektedir (DSÖ,2020).

2.3.1. Salgınların Toplum Üzerindeki Etkileri

Covid-19 salgını ve insanlık tarihinde yaşanan bütün salgınların bize gösterdiği en net olay, salgının ülke sınırlarını aşmada hızlı olduğu ve küresel büyüklükte birden çok alana aynı anda tehdit oluşturan bir süreç olduğudur (Verikios ve ark., 2015). Tarih boyunca kayda alınan salgınlar ve bu salgınların sebep olduğu krizler ekonomi, sağlık ve ülkelerin ulusal güvenliklerini de tehlikeye atmaktadır. Salgın sebebi ile milyonlarca kişi kalıcı ciddi hastalıklara yakalanmış veya yaşamları sona ermiştir. Salgınlarda kişilerin seyahat hakkının geçici olarak kısıtlanması, okulların ve birçok iş yerinin kapatılması gibi insanların sosyal ilişkiler kurduğu alanlarda da ciddi yasaklar getirilmektedir. Salgınlar toplum üzerindeki ekonomik veya sosyal kısıtlamalarını azaltmak için hızlı ve etkili müdahalelerle olacaktır (Qiu, Rutherford, Mao ve Chu, 2017).

2.3.2. Salgınların Birey Üzerindeki Etkileri

Salgınların sosyal ve ekonomik zorluklarının yanı sıra yapılan çalışmalar Covid-19 salgınının ruh sağlığı içinde olumsuz etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bazı ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalarda Covid-19 salgınının ülke nüfusun çoğunluğunun TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu), depresyon ve anksiyetenin seyir oranının yüksek seviyede olduğu bildirilmiştir (Xiong vd., 2020). Covid-19 salgını veya daha önce yaşanan salgınların insanları nasıl etkilediği incelendiğinde de aynı şekilde Sars salgınında insanlarda TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) ve depresyona sebep olmuştur (Hawryluck vd., 2004).

Covid-19 salgını ortaya çıkardığı stres, virüse yakalanma korkusu, sosyal karantina, kaygı ve maddi sorunlar bireyler üzerinde ruhsal yığılılığa ve stresin artmasına sebep olabilmektedir (Sher, 2020). İnsanlık tarihinde ortaya çıkan salgınların bireyler üzerinde ortaya

ıkan psikolojik etkileri oldukça fazladır. Virüse sebep olan şeyin ne olduğunun bilinmemesi, kontrol altına alınamaması, tanık olunan vefatlar ve virüsün herkese bulaşma riskinin olması salgınların küresel travmalara dönüşmesine sebep olmuştur (Bozkurt, 2020).

2.3.3. Covid-19 Salgınının ocuklar zerindeki Etkileri

Bilimsel alışmalar çocukların psikolojik gelişimlerinin normal olması ve refah seviyesi yüksek bir hayat sürdürmeleri ile ilgilenmektedir (Liu, 2020). Koronavirüs bulaşan veya temaslı olan çocuklarda anksiyete, korku ve başkaca psikolojik problemlerin ortaya çıkması için özel önlemler gerekebilir (Liu, 2020). Çocuklara aktarılan koronavirüs hakkında bilgilerde çocuğun yaşı ve anlama kapasitesi göz önüne alınmalıdır. İnsan hayatını riske atan hastalıklarla ilgili çocukların ve ebeveynlerin ileri dönemdeki psikolojik rahatlığına dikkatli ve etkili iletişim büyük yarar sağlar. Küresel çapta yaşanan salgınların süreç içerisindeki ve uzun vadedeki ruh durumuna etkisini göz önünde bulundurmak, dünya nüfus oranının %42'lik gibi bir çoğunluğunu oluşturan gençler ve çocuklar için özellikle önemli olacaktır (Daltın, 2020).

Okul kapanmalarının olduğu dönemlerde çocuklar üzerinde kayda giren istismar oranları artmaktadır. Salgınların getirdiği maddi zorluklar anne-babanın stres düzeyinde artışa sebep olmakta, bu nedenle çocuklara karşı istismar ve şiddet olaylarında yükselme görülmektedir. Yaş Aralığı 3-18 olan çocuklarda yapılan bir çalışmada salgın döneminde çocuklara yönelik uyku sorunlarının, iştah sorunlarının, sinirlilik halinin, depresif belirtilerin, ekran başında geçirilen srenin, hareketsizliğe bağlı fizyolojik ve psikolojik etkilerin, ebeveynlerin salgın döneminde ortaya çıkan stres sonucunda istismar davranışlarının arttığı görülmektedir (Başaran ve Aksoy, 2020).

2.3.4. Covid-19 Salgınının Anne ve Baba zerindeki Etkileri

Küresel çapta krizlere sebep olan tüm yaş gruplarının rutin hayat akışlarını etkileyen koronavirüs salgını, ebeveynleri rutin hayat düzenlemelerini yeniden yapmaya mecbur bırakmıştır (Başaran ve Aksoy, 2020). Nitekim salgın dönemlerinin ilk zamanlarında ortaya çıkan ev karantinası ve okulların kapanması tüm aile bireylerinin aynı evde olduğu yaşama düzenine sebep olmuştur (Kırık ve zkoak, 2020). Türkiye'de uygulanan ilk sokağa çıkma

tedbirleri 20 yaş altındaki kişileri de kapsamış, bu durum rutin sosyal hayatın durması, çocuk ve ebeveynlerin psikolojilerinin etkilenmesine neden olmuştur (Başaran ve Aksoy, 2020).

2.3.5. Covid-19 Salgını Döneminde Engelli Çocuklar ve Aileleri ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Covid-19 salgının, engelli çocuğa sahip olan ailelerin zor olan yaşam deneyimlerini daha da zorlaşmasına sebep olmuştur. Salgından en çok etkilenen kesim yaşlı nüfus olduğundan dolayı çocuklar salgın dönemi tartışmalarının merkezinde yer alamamışlardır. Salgın döneminin sebep olduğu olumsuz yaşantıların en aza indirilmesi için özel gereksinime ihtiyaç duyan çocukların ve ailelerinin müdahale ve değerlendirme çalışmalarının merkezinde yer almalı, ortaya çıkan ihtiyaçları ileri dönemde ortaya çıkabilecek kriz planlaması içerisinde bulunmalıdır (Houtrow, Harris, Molinero, Levin-Decaninid ve Robichau, 2020). Otizm spektrum tanısı almış bireye sahip ailelerin gelişimsel özellikleri normal/tipik olarak ilerleyen bireye sahip aileler karşılaştırıldığında, engelli bireye sahip anneni sağlık ile ilgili olan endişeleri ile kronik hastalıklara karşı olan kaygı düzeyinin yoğun olduğunu ancak psikolojik iyi oluşlarının düşük seviyede olduğu belirtilmiştir (Ersoy, Altın, Sarıkaya ve Özkardaş, 2020). Asbury, Fox, Deniz, vd. (2020), covid-19 salgını sürecinde engelli bireye sahip ailelerin yüksek stres seviyesinde bulunduklarını, eğitim olarak kayıplar yaşadıklarını ve gerilemeler görüldüğünü, günlük rutin değişikliğine uğramalarından dolayı endişeli olduklarını, davranışsal problemler ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Covid-19 salgını zamanında zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynleri, normal gelişim sağlayan bireylerin ebeveynlerine göre kaygı ve depresyon belirtileri gösterme oranlarının fazla olduğu ve profesyonel yardıma ihtiyaçlarının olduğunu ancak daha az destek gördükleri anlaşılmıştır.

Pavlopoulou, Wood ve Papadopoulos (2020) tarafından yapılan araştırmalarda otizm hastalığı tanısı almış bireye sahip 449 ebeveynin salgın deneyimlerinin araştırılması için anket üzerinden ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan gönüllülerin %86'sı otizm tanısı alan bireylerin ve ailelerinin salgın sürecinde ihtiyaçlarının karşılanmadığını, katılımcıların %46'sının çocuklarının ve kendilerinin toplumda yaşayan insanlara göre salgında daha riskli grupta olduklarını, anketi dolduranların %70'inin günlük yaşam rutinlerinin değişime uğradığını, %58'inin ise Covid-19 salgınında en az bir profesyonelden yardım aldıklarını ancak bu

durumun her zaman yeterli seviyede olmadığı sonuçları çıkmıştır (Pavlopoulou vd., 2020). Covid-19 salgını döneminde otizm tanısı almış çocukların ebeveynlerinde stresin sebepleri üzerinde çalışmış, çalışma sonucunda stres nedenini çocuğun yaşı, hastalığının semptomları, sağlık, maddi güç ve özel eğitimlerin yoğunluğunun neden olduğu anlaşılmıştır (Manning vd., 2020).

Mutluer, Doenyas ve Aslan-Genç (2020), tarafından yapılan çalışmalarda, otizm tanısı almış bireylerin salgından olumsuz olarak etkilendiklerini, bireyde var olan davranışsal sorunların katlanarak arttığını, bu durumun davranış problemleri artırıcı bir döngüye sebep olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma aşamasında tanılı çocuklarda davranış problemlerinin Covid-19 salgını öncesi ve Covid-19 salgını sonrası şeklinde incelendiğinde, Covid-19 salgını sonrasında bu çocuklarda; sosyal olarak içe kapanma, kendine zarar veren davranışlarda bulunma, sinirlilik, stereotipi, uyku problemleri, hiperaktivite ve bağlamsız konuşma olarak problemlerin arttığı görülmüştür. Benzerlik gösteren başka bir çalışmada covid-19 salgını sürecinden önce davranış problemleri sergileyen otizm spektrum tanılı çocukların karantina döneminde davranış problemlerinde artış olduğu gözlenmiştir (Colizzi vd., 2020). Sırbistan’da otizm tanısı almış bireylerin ebeveynleri ile ilgili yapılan çalışmada, ebeveynlerin salgın döneminde ortaya çıkan karantina uygulamasının da ki rutin değişikliklerin otizm hastalığının belirtilerinin ve davranışsal sorunların artmasından kaygı duydukları sonucuna ulaşılmıştır (Stankovic vd., 2020).

Yapılan ilgili çalışmalarda yaşanan salgın döneminin özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler ve ailelerinin duyuşsal açıdan olumsuz yaşadıklarını, ailelerin özellikle çocuklarının aldığı eğitimler konusunda kaygılı olduklarını göstermiştir. Covid-19 salgını sürecinde engelli bireye sahip aileler ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda salgının olumsuz etkiler meydana getirdiği anlaşılmıştır. İleri süreçlerde ortaya çıkacak salgın durumlarında engelli bireye sahip ailelere yönelik izlenecek stratejiler geliştirilmesi, aile destek programlarının düzenlenmesi ve engelli bireyleri merkeze alan planlamalar yapılarak ailelere aktarılması önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının incelenmesi amacıyla nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma; araştırmacı tarafından görüşme yapılarak veri toplanıldığı ve sürecin araştırmacı tarafından izlendiği, durumların derinlemesine ve gerçekçi şekilde ortaya konulan araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma sürecinde nitel araştırma çeşitlerinden olan ‘Olgu Bilim (feneomenolojik desen)’ kullanılmıştır. Feneomenolojik çalışma; tam anlamıyla açıklık getiremediğimiz aynı zamanda aşına olduğumuz kavramların detaylı bir şekilde incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmanın olgusu “*Covid-19 Salgın Sürecinde Engelli Bireye Sahip Ailelerin Salgın Karşısında Aile Bütünlüklerini Sağlamalarıdır*”. Bu olgu çok boyutlu olarak içsel ve dışsal risk ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi için derinlemesine analiz edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Grubu

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt ve maksimum örnekleme yöntemleri kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2018). En az bir engel türü olan çocuğa sahip olma ölçütü ve maksimum çeşitleme tekniği ile 15 ebeveyn ile (13 kadın 2 erkek) oluşmaktadır. Maksimum çeşitleme kapsamında farklı engel türleri ve farklı yaş gruplarında engelli çocuğa sahip olma özelliği dikkate alınmıştır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılar Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Engelsiz Yaşam Rehabilitasyon Merkezinde eğitimine devam eden çocuğa sahip ve araştırmaya

gönüllü olarak katılmayı kabul eden ebeveynler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralıkları 28-60 arasında değişmektedir. 3 otizm spektrum, 3 Serapral Palsi, 3 Spina Bifida, 2 Down Sendromu, 1 Zekâ Geriliği, 1 Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli, 1 Epilepsi ve 1 Felç tanısı almış bireyin aileleri ile görüşülmüştür. Katılımcı annelerin hepsinin ev hanımı olduğu, babaların ise 1'inin emekli, 1'inin teknisyen olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma grubunda ailesinde Covid-19 pozitif tanısı olan 2 ebeveyn bulunmaktadır. Çalışma grubu (Tablo.1)'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma çalışma grubu

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Engel Türü	Bireyin Yaşı	Covid-19
K1	Kadın	39	Ev Hanımı	Down Sendromu	4	Negatif
K2	Kadın	37	Ev Hanımı	Otizm Spektrum	7	Negatif
K3	Kadın	36	Ev Hanımı	Otizm Spektrum	11	Negatif
K4	Kadın	28	Ev Hanımı	Serabral Palsi	4	Negatif
K5	Kadın	57	Ev Hanımı	Felç	22	Negatif
K6	Kadın	48	Ev Hanımı	Otizm Spektrum	6	Negatif
K7	Kadın	32	Ev Hanımı	Spina Bifida	5	Negatif
K8	Erkek	53	Teknisyen	Zihinsel Engelli	28	Negatif
K9	Kadın	28	Ev Hanımı	Epilepsi	5.5	Negatif
K10	Kadın	49	Ev Hanımı	Spina Bifida	17	Negatif
K11	Kadın	32	Ev Hanımı	Down Sendromu	6	Negatif
K12	Kadın	39	Ev Hanımı	Serabral Palsi	6	Pozitif
K13	Erkek	60	Emekli	Zekâ Geriliği	8	Negatif
K14	Kadın	40	Ev Hanımı	Spina Bifida	15-14	Negatif
K15	Kadın	34	Ev Hanımı	Serabral Palsi	5	Pozitif

3.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından covid-19 salgın döneminde engelli bireye sahip ailelerin yılmazlık kaynaklarının incelenmesi amacıyla geliştirilen “Aile Yılmazlık Görüşme Formu”

kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması sürecinde ilk olarak araştırmacı tarafından ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasına ek olarak COVID- 19 salgın sürecini deneyimleyen engelli bireye sahip bir aile ile görüşme sorularının anlaşılabilirliğini test etmek için görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan hareketle görüşme sorularının son şekli hazırlanarak alan uzmanlarından (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanından yılmazlık ve aile yılmazlığı konularında çalışmaları bulunan üç akademisyenden) uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşlerinin ardından iki ebeveyn ile gerçekleştirilen pilot uygulama ile görüşme formunun anlaşılabilirliği tespit edilerek formun nihai hali elde edilmiştir. Aile Yılmazlık Görüşme Formu ile detaylı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

3.3.1.Aile Yılmazlık Görüşme Formu

Engelli bireye sahip ailelerin yılmazlık kaynaklarının ortaya çıkartılması amacıyla derinlemesine çalışma yapılmasına olanak sağlayan görüşme formudur. Alan yazın taraması sonucunda Walsh (1996) tarafından geliştirilen aile yılmazlık yaklaşımı sisteminde bulunan aile inanç sistemleri, yönetim şekilleri ve iletişim süreçlerini dikkate alınarak açık-uçlu sorular hazırlanmıştır. Engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık süreçlerinde rol oynayan risk faktörlerini ve koruyucu faktörlerini detaylı şekilde ortaya çıkarmaya imkân sağlayan bu form toplam altı açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Form EK 1’de yer almaktadır.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip aileler ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler araştırmanın amacına ve belirlenen olgu bilim desenine uygun olarak dört aşamada analiz edilmiştir. Bunlar; (1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi ve (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin Aile yılmazlık modeli şeklinde tema altına alınmıştır. Aile yılmazlık modeli teması, içsel koruyucu kaynaklar, dışsal koruyucu kaynaklar ve içsel risk faktörleri, dışsal risk faktörleri kodu altında kategori edilmiştir. Daha sonra alt kodlar oluşturulmuştur. Temaların, kodların ve alt kodların

düzenlenmesinde ve raporlanmasında anlatanın bakış açısına göre konuyla ilgili alıntılar paylaşılmıştır. Araştırma verilerinin analizi MAXQDA 12 programı ile yapılmıştır.

3.5. İnandırıcılık ve Tutarlık

Nitel modelde tasarlanan bu çalışmada inandırıcılık ve tutarlığı sağlamak için gözlem yapma, uzun süreli etkileşim içerisinde olma, detaylı ve derinlemesine betimleme yöntemlerinden yararlanılmıştır (Creswell vd., 2007). Nicel araştırmalarda kullanılan geçerlik ve güvenirlik yerine nitel çalışmalarda inandırıcılık ve tutarlık kullanılmaktadır. Nitel çalışmaların inandırıcılığının artması için araştırmayı yapan çalışmacının güvenirliği ve araştırma konusunun kavramsal dayanağının olması gereklidir (Çelik, 2014). Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının incelendiği bu çalışmaya başlanmadan önce araştırmaya katılım gösteren ebeveynlere süreç hakkında bilgilendirme yapılmış, araştırmanın amacı anlatılmış ve tüm samimiyetleri ile kendilerini gönüllü bir şekilde ifade etmelerine ilişkin bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Metne çevrilen görüşme formları, katılımcılara bilgilendirmek amacıyla tekrardan okunmuş metinle ilgili dönütler dikkate alınarak hatalar ayıklanmıştır. Böylece bilgilerin kesinliği ve doğruluğu test edilmiştir.

Yapılan görüşmelerin güvenirliği sağlamak için nitel araştırma desenlerini kullanmada yetkin, konu alanı ve görüşme tekniği kullanmada deneyimli ve yetkin bir uzmandan nitel görüşme eğitimi aldıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce görüşme formu hazır haliyle bir katılımcı ile pilot çalışma yapılarak soruların katılımcılar ve görüşmeci açılarından anlamları test edilmiştir. Ayrıca görüşmeler tamamlandıktan sonra elde edilen görüşme form notları tutarlığı sağlamak amacıyla iki farklı zamanda çözümlenerek zamanda tutarlık test edilmiştir. Verilerin kodlanması sırasında araştırmacı dışında, ölçme ve değerlendirme alanında uzman başka bir araştırmacının görüşleri alınarak kodlayıcılar arası uyuma dikkat edilmiştir. Son adımda kategorilerin kodlanması aşamasında güvenirliği sağlamada sabit karşılaştırma yapılmıştır. Bu çalışma yöntemi kullanılarak kategori haline getirilen görüşme verileri ile daha öncesinden aynı kategoriye kodlanan, aynı kişiye ait veriler birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu yöntem ile aynı kişiye ait farklı verilerin aynı kategoride kodlanması ile farklı bireylere ait veriler birbiri ile karşılaştırılarak tutarlı şekilde kodlanmıştır (Creswell et al., 2007; Türnüklü, 2000).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında toplanan veriler üzerinde nitel veri içerik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarına ilişkin yaşadıkları içsel ve dışsal risk faktörleri, salgının engelli bireye sahip ailelerin yaşamları üzerindeki etkileri ve aile yılmazlık kaynakları tespit edilmiştir. İlk olarak covid-19 salgın sürecinin engelli bireye sahip ailelerin yaşamları üzerindeki etkileri, ailelerin yaşadıkları içsel ve dışsal risk faktörleri, akabinde ise aile yılmazlık kaynaklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

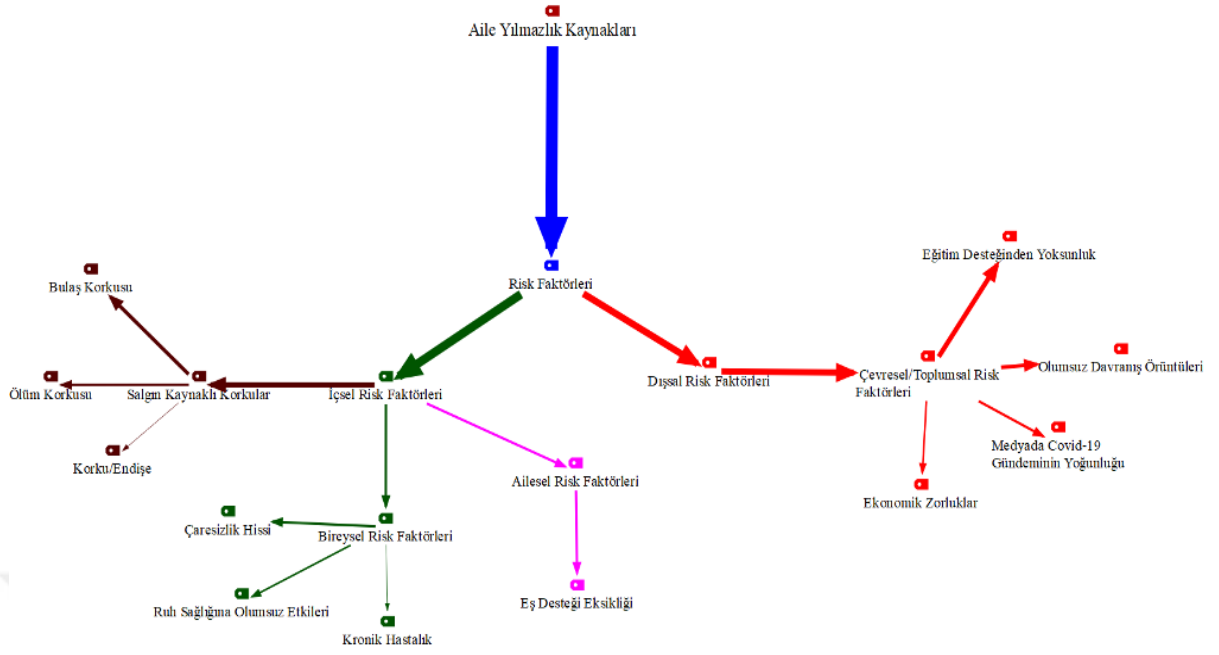
Covid-19 salgın sürecinin Türkiye’de yaşanmaya başladıktan sonra engelli bireye sahip ailelerin yaşadığı riskler, risk faktörleri teması altında kategorize edilmiştir. Kategorize edilen tema kendi içerisinde 2 kategori, 4 kod ve 11 alt koddan oluşmaktadır. Bu bölümde her bir koda ilişkin katılımcı ifadeleri doğrudan alıntıları kapsayacak şekilde raporlanmıştır.

4.1. Covid-19 Salgının Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşamları Üzerindeki Etkileri, Ailelerin Yaşadıkları İçsel ve Dışsal Risk Faktörleri

Görüşmelerden elde edilen veriler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda covid-19 vakalarının görülmeye başladığı ve aile üyelerinden birinin hastalık tanısı aldığı veya belirtilerini gösterdiği dönemde engelli çocuğa sahip ailelerin;

- a- Risk faktörleri.
- b- Koruyucu faktörler (yılmazlık kaynakları).

Covid-19 salgın sürecinin Türkiye’de yaşanmaya başladıktan sonra engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları içsel ve dışsal risk faktörlerinin neler olduğu, yine covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip aile üyelerinden birinin covid-19 pozitif tanısı aldığı veya belirtilerini gösterdiği dönemde yaşadığı riskler, risk faktörleri teması altında kodlanmıştır. Elde edilen tema, kod ve alt kodlar Şekil 1’ de yer almaktadır.

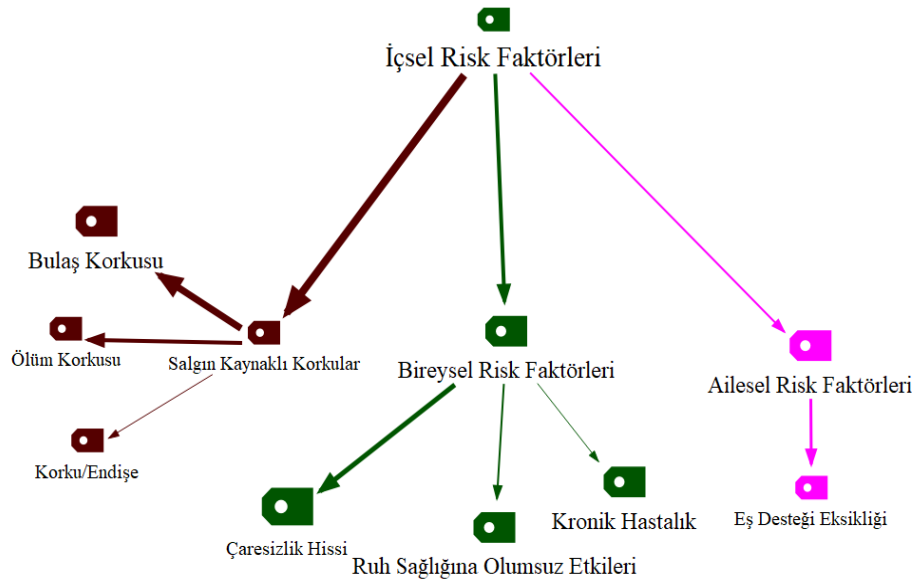

Şekil 1. Aile Yılmazlığı Risk Faktörlerine İlişkin Model

Covid-19 Salgın sürecinin Türkiye’de yaşanmaya başladıktan sonra engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları içsel ve dışsal risk faktörlerinin neler olduğu, yine covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip aile üyelerinden birinin covid-19 pozitif tanısı aldığı veya belirtilerini gösterdiği dönemde risk faktörlerinin etkileri incelenmiştir. Kategorize edilen tema kendi içerisinde 2 kategori, 4 kod ve 11 alt koddan oluşmaktadır. Bu kodlar salgın kaynaklı korkular, bireysel risk faktörleri, çevresel risk faktörleri ve ailesel risk faktörleridir.

4.1.1. İçsel Risk Faktörleri

Bu bölümde içsel risk faktörlerine ait salgın kaynaklı korkular, bireysel risk faktörleri ve ailesel risk faktörlerine ilişkin katılımcı ifadeleri doğrudan alıntıları kapsayacak şekilde raporlanmıştır.

Şekil 2. İçsel Risk Faktörlerine İlişkin Model

4.1.1.1. Salgın Kaynaklı Korkular

Bu bölümde covid-19 salgınından kaynaklı bulaş korkusu, ölüm korkusu ve korku/endişe alt kodlarına ilişkin katılımcı ifadeleri doğrudan alıntıları kapsayacak şekilde raporlanmıştır.

4.1.1.1.1. Bulaş Korkusu

Katılımcı ifadelerinde elde edilen sonuçlar neticesinde engelli bireye sahip ebeveynlerin covid-19 salgın sürecinde ortaya çıkan bulaş korkusunun temel sebebinin, koronavirüsün kendilerine bulaşmasından daha çok ailenin engelli üyesine bulaştırabilme ihtimalinden kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcı ifadelerinde yoğunlukla anlaşılmaktadır. Bulaş korkusuna ilişkin bazı katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

K2: *‘Korkumun sebebi eşimin çocuklarımız ile zaman geçirdiği için covid-19 pozitif çıkması durumunda çocuklarıma da koronavirüsün bulaşabileceğinden korktum. Bu yüzden eşimin ailemiz ile temas kurmasını sınırlandırdık.*

K9: *‘Covid-19 salgın döneminde ortaya çıkan koronavirüs hastalığının yüksek ateş, öksürük ve halsizlik gibi belirtilerini kendimde görmeye başlayınca, koronavirüsün bana bulaştığını düşündüm. Engelli çocuğuma koronavirüsü bulaştırırım düşüncesi bile beni çok korkutuyordu. Koronavirüsün çok hızlı bulaşması yüzünden aile içerisindeki sistemimiz bozuldu. Diğer aile üyelerine engelli çocuğumun bakımı ile ilgili tam anlamıyla ne yapmaları gerektiğini bilmiyorlardı. Bu durumu uzaktan anlatmaya çalışmak beni ve ailemi çok yıprattı.’*

4.1.1.1.2. Ölüm Korkusu

Engelli bireye sahip ebeveynlerin covid-19 salgın sürecinde ortaya çıkan ölüm korkusu bireysel risk faktörünü artırmaktadır. Ölüm korkusu risk faktörünün odağı katılımcı cevaplarının yoğunluğundan anlaşıldığı üzere ebeveynlerin kendilerine herhangi bir şey olması durumunda ailenin engelli üyesine kimin bakacağı veya engelli bireyin yaşamını nasıl devam ettireceklerine dair korkular olduğu ortaya çıkmaktadır. Ölüm korkusuna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

K5: *‘İlk koronavirüs vakasının duyduğumda çok korktum. Korkumun sebebi öleceğimi düşünmektir. Hem ölmekten çok korktum hem de koronavirüs olursam engelli oğluma kim bakar diye kaygılandım. Ben ve oğlum evimizde ikimiz yaşamaktayız. Bu süreçte hem çocuğumun bakımını yapmam gerekiyordu hem de ondan uzak durmam gerekiyordu.’*

K12: *‘Koronavirüs ailemizde ilk olarak eşime bulaştı. Aile olarak adeta yıkıldık. Sanki eşimi kaybetmişim gibi hissettim. Ancak daha sonraki süreçte çocuklarım ve bende de aynı belirtiler görülmeye başladı. Covid-19 test sonucumuz pozitif çıkınca kızlarım, engelli çocuğum ve beni hastaneye yatırdılar. Dünyam başıma yıkılmıştı. Sanki ailemi bir arada tutabilmek artık imkânsız gibi geliyordu. Ailemizde toplam altı kişi Covid-19 pozitif tanısı aldı ancak ben, sadece engelli çocuğumun başına kötü bir şey (ölüm) geleceğinden korkuyordum.’*

K15: *‘Koronavirüs olduğumdan şüphelendiğim ilk an dünyam başıma yıkıldı. Gözümün önüne çocuğum geldi. Sanki çocuğumu kaybetmiştim. Engelli çocuğumun ihtiyaçları ile*

genellikle ben ilgilenmekteyim. Kendimi karantina altına alınca ailemizin yaşam düzeni değişti. Ailenin diğer üyelerinin çocuğum ile ilgilenmesi gerekiyordu. Başta bu konu da biraz zorlansalar da onlarda bu duruma alıştılar. Daha sonra kızımın da covid-19 pozitif çıktığını öğrendik. Aynı evin içerisinde üç parçaya bölünmüştük.

4.1.1.1.3. Korku/Endişe

Covid-19 salgın sürecinin Türkiye’de yaşanmaya başlaması, engelli bireye sahip aile üyelerinden birinin covid-19 pozitif tanısı alması veya belirtilerini göstermesi durumunda ortaya çıkan korku/endişe duygusu bireysel risk faktörünü artırmaktadır. Korku/endişe hissine ilişkin katılımcı ifadeler aşağıdaki gibidir.

K8: ‘Covid-19 salgın döneminde koronavirüs olduğumu düşündüğüm anda endişelendim panik yaptım ve korktum. Korkumun sebebi ise hastalığın sonuçlarını bilmemektir. Ayrıca aynı evde yaşayan engelli çocuğum olduğundan hem diğer aile üyelerim hem de engelli çocuğum adına endişeleniyordum. Bu süreçte aile üyelerime özellikle de engelli çocuğuma karşı o kadar korumacı bir tavır içerisine girmiştik ki PCR test sonucum negatif çıkmasına rağmen yine de birkaç gün kendimi ailemden izole ettim.

4.1.1.2. Bireysel Risk Faktörleri

Çalışma kapsamında risk faktörleri içsel ve dışsal risk faktörleri olmak üzere 2 kategori altında tanımlanmıştır. İçsel risk faktörleri kategorisi altında bireysel risk faktörleri kodu kategorize edilmiştir. İçsel risk faktörleri kategorisi altında elde edilen kod ve alt kodlar şekil 2’de yer almaktadır. Covid-19 salgın sürecinin Türkiye’de görülmeye başlandığı dönemde engelli bireye sahip ebeveynlerin yaşadıkları içsel ve dışsal risk faktörleri ile covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerden, aile üyelerinden birinin covid-19 pozitif olduğu veya belirtilerini gösterdiği dönemde katılımcılar tarafından nitelendirilen bireysel riskler; bulaş korkusu, ölüm korkusu, çaresizlik, ruh sağlığına olumsuz etkileri, kronik hastalık ve korku/endişedir. Bireysel risklerin yoğunluğu incelendiğinde bulaş korkusu ve ölüm korkusu risk faktörünün diğer risk faktörlerine göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

4.1.1.2.1. Çaresizlik Hissi

Engelli bireye sahip ebeveynlerin covid-19 pozitif olma durumunda veya belirtilerini gösterdiği dönemde ortaya çıkan çaresizlik duygusu bireysel risk faktörünü artırmaktadır. Çaresizlik hissi duygusunun ana sebebi katılımcıların ifadelerinden anlaşılabacağı üzere covid-19 salgınına bir çözüm yolu bulamama, salgın ile başa çıkma becerilerini kullanamama ve aile yılmazlık kaynaklarının aktif şekilde devreye koyamamak olduğu görülmektedir. Çaresizlik duygusuna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

K5'in çaresizlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşadığı, çaresiz kaldığı durumları yoğun olarak vurguladığı anlaşılmıştır.

K5: *'Covid-19 salgını başladığında ve ülkemizde ilk görüldüğü zamanda çok sıkı tedbirler alınmaktaydı. Yaşımın ileri olmasından, evladımın engelli olmasından ve bana muhtaç olmasından dolayı covid-19 salgınında çok çaresiz kaldım. Bir türlü covid-19 salgınına çare bulunamaması, evladıma bakımları haricinde mesafeli durmak tam anlamıyla bizi aciz bırakıyordu.*

4.1.1.2.2. Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri

Covid-19 salgınının yayılım hızını düşürmek amacıyla karar alıcılar tarafından alınan kısıtlayıcı tedbirlerinin, covid-19 pozitif tanısı alma durumunun ortaya çıkardığı izole olma durumu engelli bireye sahip ailelerin ruh sağlığına olumsuz etkiler bıraktığı katılımcı ifadelerinden anlaşılmıştır. Covid-19 salgın sürecinin engelli bireye sahip ailelerin ruh sağlığında meydana getirdiği olumsuzlukların katılımcı ifadelerine yansımaları aşağıdaki gibidir.

K9: *'Covid-19 salgın süreci tüm insanlar için çok zor bir süreç oldu. Herkes bu salgından ister istemez etkilendi. Ancak benim gibi engelli bireye sahip insanların ruh sağlıklarını olumsuz anlamda çok kötü etkiledi. Covid-19 pozitif olduğumu düşündüğüm anda engelli çocuğuma koronavirüsü bulaştırdığımı düşünerek geceler boyunca ağlıyordum ve kendimi ailemden izole etmiştim. Evin içerisinde maske takmam, sürekli ağlamam aile içerisinde huzur bırakmamıştı. Koronavirüsün belirtilerini atlattıktan sonra ve şu anda bile engelli çocuğuma kötü bir şey olacak kaygısına kapılmaya devam ediyorum. Covid-19 salgın dönemi yavaş yavaş normale dönse de engelli çocuğuma veya ailemden birine kötü bir şey*

olacak düşüncesini atlatamadım. Aile olarak daha önce yapmadığımız sürekli birbirimizi merak edip aramaya başladık.

K12: ‘Koronavirüse yakalandıktan sonra beni kızlarımı ve engelli çocuğumu hastaneye kaldırdılar. Hastanede koronavirüse yakalanan diğer hastaların yanında kalıyorduk. Bunların içerisinde hastalığı ağır şekilde geçiren hastalarda bulunuyordu. O hastaların durumunu gördükçe çocuklarımla bu işin ne kadar ciddi bir iş olduğunun farkına vardık. Ağır hastaların durumunu gördükçe birimizden birine kötü şeyler olacağını düşünmeye başlıyorduk. Birbirimize bu durumu yansıtmıyorduk ama gözlerimizden içimizden birine kötü bir şey olacak diye ödümüz kopuyordu. Sürekli yan yana diz dize kalıyorduk.’

4.1.1.2.3. Kronik Hastalık Etkisi

Covid-19 salgın sürecinin kronik hastalığı bulunan ebeveynler üzerinde risk faktörünü artırdığını katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kronik hastalığın getirmiş olduğu risk faktörüne ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

K3: ‘Benim kronik olarak astım hastalığım bulunmaktadır. Koronavirüs’ün kronik hastalığı olanları daha çok etkilediğini biliyordum. Özellikle astım gibi nefes problemi çeken hastaların kurtuluşunun olmadığını düşünmeye başlamıştım. Covid-19 salgın sürecinde ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi problemlerim ortaya çıktığında covid-19 pozitif olduğumu hissettiğimde artık kurtulamayacağımı düşünmeye başladım. Ailemde beni kaybedecekmiş gibi panik havası oluştu. Ailem beni test yaptırmaya ve hastanede yatış almaya göndermedi.

K11: ‘Covid-19 salgın sürecinde koronavirüse yakalandığımı düşündüğüm anda çok ağır bir grip geçiriyordum. Kronik olarak astım hastalığım bulunduğu için bu tür hastalıkları daha ağır ve nefes problemi yaşayarak atlatıyorum. Ancak daha önce ailemin bu şekilde tedirgin olarak görmemiştim. Koronavirüsün varlığı, ailemin bana kötü bir şey olacak gibi hissettirmeleri beni daha çok yıpratıyordu.

Yukarıda katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere koronavirüs’ün kronik hastalar üzerinde etkisinin daha ağır olduğunun bilinmesi, kronik hastalığı olan bireyler üzerinde bireysel risk faktörünü artırdığı görülmektedir.

4.1.1.3. Ailesel Risk Faktörleri

Bu bölümde ailesel risk faktörlerinin alt kodu olan eş desteği eksikliğine ilişkin katılımcı ifadeleri doğrudan alıntıları kapsayacak şekilde raporlanmıştır.

4.1.1.3.1. Eş Desteği Eksikliği

Aile yılmazlığı kaynaklarını aktif şekilde kullanan ebeveynlerin en önemli özelliklerinden biri eşlerin birbirine olan desteğidir. Eşlerin birbirine olan bağlılığı yaşanabilecek kriz durumuna karşı direnç gösterebilme esnek davranabilme imkânı sağlamaktadır. Engelli bireye sahip ailelerin yaşanan covid-19 salgın süreci ile başa çıkmada zorlandıkları katılımcı ifadelerinde görülmektedir. Ailenin engelli bir üyesinin bulunması tek başına risk faktörünü oluşturmaktadır. Covid-19 salgın sürecinin de engelli bireye sahip aileler için risk faktörünü artırdığı görülmektedir. Eş desteğinin eksikliğinin bireysel risk faktörünü arttırdığını katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Eş desteği eksikliğine ilişkin katılımcı ifadeler aşağıdaki gibidir.

K7'in eş desteği eksikliğini yoğun bir şekilde yaşadığı, eşinin eksikliği hissettiği durumları yoğun olarak belirttiği anlaşılmıştır.

K7: *‘Çocuğumun engel durumu benim için yeterince yaşamı zorlaştırırken üzerine birde covid-19 salgını ortaya çıkınca benim yaşamımı iki kat daha zorlaştırdı. Bu zor süreçte eşimin desteğini görememek çok üzücü bir durum. Eşim benim için pek bir anlam ifade etmiyordu ancak bu salgın döneminde de beni bu denli yalnız bırakması artık onu yok saymamı sağladı. Hatta onu aileden bile görmemekteyim. Aile olarak sadece kızım ve kendimi görmekteyim. Bu süreçte benim en büyük eksikliğim eşim oldu.’*

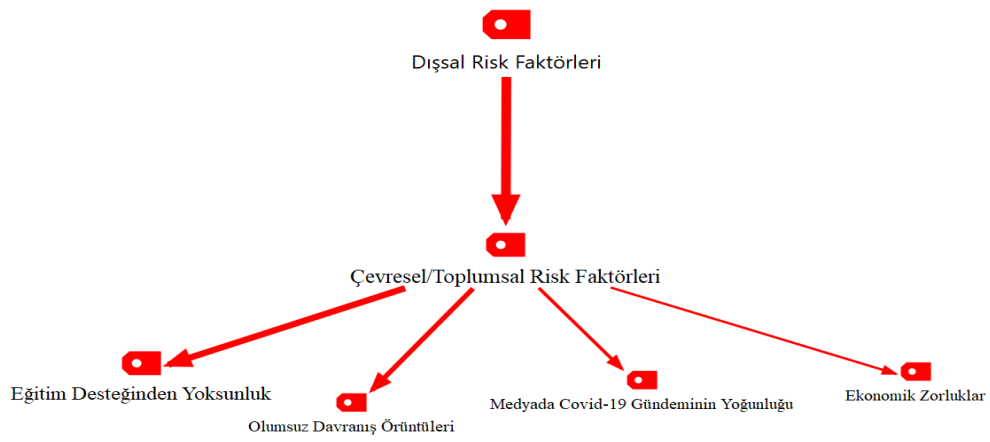
K9'in eş desteği eksikliğini yoğun bir şekilde yaşadığı, eşinin eksikliği hissettiği durumları aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

K9: *‘Covid-19 salgın sürecinde aile içi ilişkilerimiz daha da kötüye gitti. Eşimin bu süreçte bana destek olmaması beni çok yıprattı. Eşimin bana destek olmaması beni kötü olarak*

etkiledi. Covid-19 salgın sürecinde eşimin beni bu kadar yalnız bırakması onunla olan ilişkilerimi kopma noktasına getirdi.

4.1.2. Dışsal Risk Faktörleri

Bu bölümde dışsal risk faktörlerine ait çevresel/toplumsal risk faktörüne ilişkin katılımcı ifadeleri doğrudan alıntıları kapsayacak şekilde raporlanmıştır.

Şekil 3. Dışsal Risk Faktörlerine İlişkin Model

4.1.2.1. Çevresel Risk Faktörleri

Bu çalışma kapsamında dışsal risk faktörleri kategorisi, çevresel risk faktörleri ve ailesel risk faktörleri kodu altında kategorize edilmiştir. Dışsal risk faktörleri kategorisi altında elde edilen kod ve alt kodlar şekil 3’de yer almaktadır. Covid-19 salgın sürecinin Türkiye’de görülmeye başlandığı dönemde engelli bireye sahip ailelerin covid-19 pozitif tanısı aldığı veya belirtilerini gösterdiği dönemde katılımcılar tarafından nitelendirilen çevresel risk faktörleri yoğunluk sırasına göre; eğitimin desteğinden yoksunluk, olumsuz davranış örüntüleri, medyada covid-19 gündeminin yoğunluğu ve ekonomik zorluklardır. Çevresel Risk Faktörlerinin yoğunluğu incelendiğinde eğitimin desteğinden yoksunluk, olumsuz davranış örüntüleri,

medyada covid-19 gündeminin yoğunluğu faktörünün diğer çevresel risk faktörlerine göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

4.1.2.1.1. Eğitim Desteğinde Yoksunluk

Covid-19 salgın sürecinde koronavirüs'ün yayılım hızının düşürülmesi amacıyla yasa koyucular tarafından alınan tedbirlerin en önemlilerinden biride eğitim ve öğretim hizmeti sunan kurumların kapatılması veya ara verilmesidir. Bu kısıtlayıcı tedbir ile birlikte ülke genelinde uzaktan eğitim sistemine geçilerek eğitim ve öğretime devam edilmesi amaçlanmıştır. Eğitim-öğretim kurumlarına uygulanan bu kısıtlayıcı tedbir ve uzaktan eğitim modeli engelli bireye sahip aileler ve engelli bireyler açısından risk faktörünü meydana getirmektedir. Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere engelli bireylerin tedavilerinde gerilemeler yaşanmıştır. Çevresel risk faktörleri altında bulunan eğitimin aksaması alt kodunun engelli bireyler üzerinde yarattığı fiziksel ve psikolojik gerilemelere ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K1: 'Covid-19 salgını kapsamında engelli bireylere hizmet veren eğitim öğretim kurumlarının faaliyetlerine ara verildiğinde çocuğuma evde eğitim vermek zorunda kaldık. Bu durum karşısında o kadar çaresiz kalıyordum ki kendimi yetersiz hissediyordum. Gerekli fizik tedavi uygulamalarını tam ve olması gerektiği gibi yapamadığım zaman çok fazla sinirleniyordum. Bu durumun evladımın farkına varıyor ve fizik tedavi hareketlerini yapmak istemiyordu. Artık evde kendime veya diğer aile üyelerine zaman ayıramaz duruma gelmiştim. Bu durum karşısında duygusal olarak yıpranmıştık. Aile ilişkilerimizi tekrardan gözden geçirip, eski rutinlerimizi değiştirmemiz gerekiyordu.'

K4: 'Evladıma virüs buluşmasın diye kendisini okulundan aldım. Eğitimine bilerek ara verdim. Evde koronavirüs hastalığı olmadan daha rahat bakacağımı düşündüm. Ancak evladımın eğitimlerini ancak ve ancak bir profesyonelin yapabileceğini geç anladım. Çocuğumu eğitim gördüğü kurumdan alınca yavaş yavaş kazanmış olduğu hareket kabiliyetlerini kaybetmeye başladı. Daha sonra aldığım bu karar yüzünden ailemle tartışmalar yaşamaya başladık.'

K14: ‘Covid-19 salgın sürecinde eğitim kurumlarına ara verildiği zaman çocuklarımda gerilemeler başladığını görebiliyordum. Artık evimizde birazda olsa olan gülümsemeler kalmamıştı. Bütün aile çocuklarımız ile ilgilenmek durumunda kalmıştık. Eşim iş yerinden izin almak zorunda kalıyordu. Hem çocuklarımda hareketleri geriliyordu hem de evimizde zorluklarımız artıyor iletişim problemi çekmeye başlıyorduk. Sanki aynı evin içerisinde kimse kimseyi anlamıyordu.’

4.1.2.1.2. Olumsuz Davranış Örüntüleri

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ebeveynlerin çevresel risk faktörleri incelendiğinde olumsuz davranış örüntüleri alt kodunun yoğun katkı sunduğu görülmektedir. Engelli bireye sahip aileler covid-19 salgınından korunmak amacıyla yaptığı davranışların risk faktörünü artırdığı görülmektedir. Salgının yarattığı olumsuz davranışlara ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

K3: ‘Yaptığım bu davranışları ailemi özellikle de engelli çocuğumu korumak amacıyla yapmıştım. Eldivensiz hiçbir yere dokunamıyordum. Dışarıya çıkmak dahi istemiyordum. Hatta çıkmıyordum denilebilir. Sürekli evin içerisinde elimde temizlik malzemeleri oluyordu. Binanın dış giriş kapısının kollarına kadar temizlik yapıyordum. Bu beni hem ruhen hem de bedenen çok fazla yoruyordu. Aileme zaman ayıramıyordum. Ailemden kimseyi başka insanlarla görüştürmemek adına her şeyi yapıyorum. Bu durum büyük oğlumla aramda tartışmalara yol açıyordu.’

K7: ‘Kesinlikle dışarıda hiçbir yere temas etmemeye çalışıyordum. Marketten gelen poşetleri ayrı bir odaya götürüp dezenfekte ediyordum. Kızım bu durumu abarttığını söylüyordu ancak ben engelli çocuğumu korumak zorunda olduğumu o yüzden bu kadar önlem aldığımı söylüyordu. Sürekli tartışmaya başlamıştık. Koronavirüs aile içindeki ilişkilerimize sınır getiriyordu.’

K14: ‘Kesinlikle evden dışarıya çıkmamaya çalışıyordum. Dışarıya çıkmak zorunda kaldığım durumlarda ise kesinlikle çift maske takıp eldiven giyiyordum. İki evladım özel gereksinime muhtaç çocuklar. Bu yüzden mümkün olduğunca yüksek önlemler almaya çalıştım. Aile içerisinde birbirimiz ile olan ilişkilerimiz bile azalmaya başlamıştı. Birbirimizle ne kadar

az yüz yüze gelirsek koronavirüsten korunacağımızı düşünüyorduk ancak bu durumun aramızda meydana getireceği iletişim eksikliğini hiç hesaplamamıştık. Eşimle aramızda oluşan iletişimsizlik anlaşmazlıklara başlamıştı. Problemlerimizi çözmek için artık daha uzun zamana ihtiyaç duymaya başlamıştık. '

4.1.2.1.3. Medyada Covid-19 Gündeminin Yoğunluğu

Covid-19 salgını dünya genelinde ve Türkiye'de hızlı bir şekilde yayılmış ve bulaş oranı oldukça yüksek seviyelere gelmiştir. Türkiye'de veya yaşadığı kentte ilk vaka haberini basın yayım organları üzerinden öğrenen katılımcıların ifadelerinde anlaşıldığı üzere ebeveynlerin davranışlarının şekillenmesinde basın yayım organları risk faktörünü artırmaktadır. Medya etkisinin engelli bireye sahip ebeveynler üzerinde oluşturduğu çevresel risk faktörlerine ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K7: 'İlk koronavirüs vakasını duyduğumda yabancı ülkelerde olan vakaları gösteren televizyon görüntüleri aklıma geldi. Yolda yürürken düşerek ölen insanların görüntüsü. Hangi televizyon programına denk gelsek direkt bugün şu kadar kişi öldü diye bilgilere maruz kalıyorduk. Nasıl bir salgınla karşı karşıya kaldığımızı bilmiyordum ama medyadan dinlediklerim ve gördüklerim salgın yüzünden çok fazla ve hızlı kitlesel ölümlerin olacağı idi. Engelli çocuğumun yanına kimseyi yaklaştırmıyordum. Bir süre sonra aile olarak hepimiz oturup televizyon izlemeyi haberleri takip etmeyi bıraktık. '

K8: 'Yaşadığım yerdeki koronavirüs vakasını televizyondan öğrendim. Televizyonda gördüklerim dehşet verici şeylerdi. Televizyon programlarında sürekli vaka sayıları ölüm sayıları gösteriliyordu. '

K9: 'Televizyonda her gün haberlerde binlerce insanın hasta olduğunu, bazılarının öldüğünü görüyorduk. Bu sebeple hastalığın yaşadığım yerde de görülmesi ile iyice korkmaya başladım. Ayrıca aile olarak engelli çocuğumuzu bu salgından korumak için televizyondan ne görüyorsak uygulamaya çalışıyorduk. Ancak bu bizi bitkin düşürüyor yoruluyorduk. '

4.1.2.1.4. Ekonomik Zorluklar

Covid-19 salgınının Türkiye’de hızla yayılması ile birlikte ülke genelinde yasa koyucular tarafından kısıtlama tedbirleri alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi sokağa çıkma kısıtlamasıdır. Sokağa çıkma kısıtlamalarının başlaması ile bazı insanlar iş yerlerini açamaz oldu, iş yerlerini açabilen iş yerleri ise bazı çalışanlarını işten çıkarmak zorunda kaldı. Yasa koyucular tarafından alınan kısıtlayıcı tedbirlerin etkisinin azaltılması amacıyla covid-19 salgın sürecinde çalışanın işten çıkartılması yasaklandı. Bu tedbir ile birlikte bireyin korunması amaçlanmıştır. Ancak bazı işletmelerin bu kurala uymadıkları görülmektedir. Ekonomik zorlukların meydana getirdiği risk faktörüne ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K3: ‘Covid-19 salgın sürecinde ekonomi olarak oldukça gerilediğimiz bir dönem oldu. Benim eşim fırıncılık yapmaktadır. Sokağa çıkma yasağının ve kapanmanın olduğu günlerde çoğu insan fırından ekmek almak yerine ekmeğini evde kendileri yapmaya başladılar. Bu durum satışlarımızın düşmesine neden oldu ve ekonomik olarak geriledik. Eşimin ödemesi gereken borçları vardı. Borçlarını ödemek için daha önceden zor zamanlar için sakladığımız birikimlerimizi kullanmaya karar verdi. Ancak bu süreçte eşim daha fazla içine kapanmaya sürekli ödemelerini düşünmeye başladı. Artık bizimle geçirecek fazlaca bir zaman geçirmiyor. Engelli çocuğumun bakım yükü daha da benim üzerime kalmıştı. Bu durum eşim ve beni oldukça yıpratmıştı.

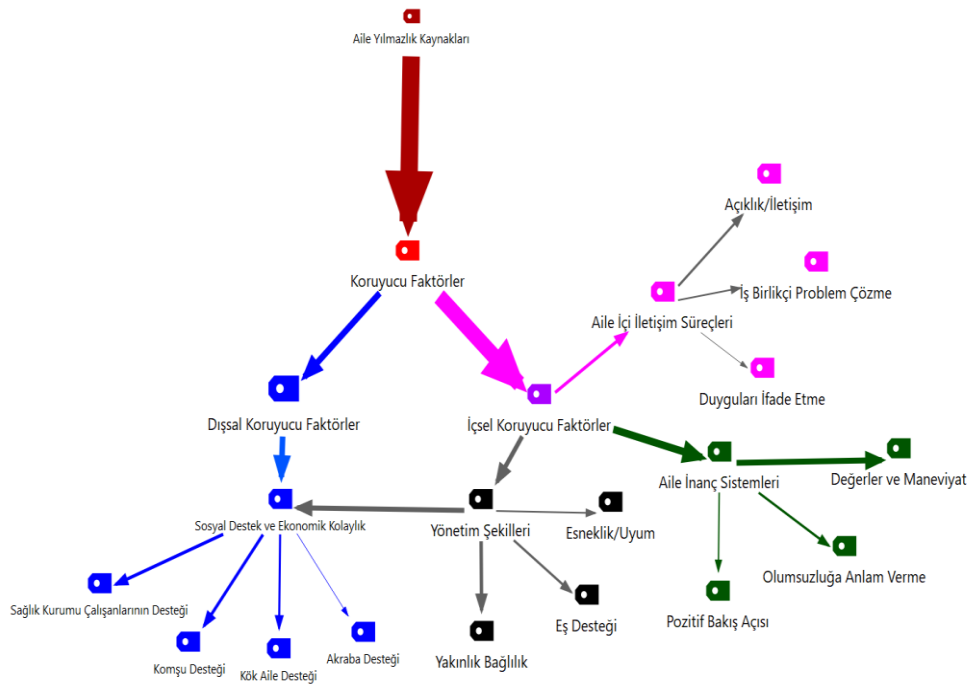
K11: ‘Belki de en çok etkilendiğimiz kısım ekonomik sıkıntılar oldu. Eşimi işten çıkartılmanın yasak olduğu dönemde işten çıkarttılar. Bu durum bizi maddi olarak zor duruma düşürdü. Kiramızı ödeyemez duruma geldik. Birikimlerimizi kullanarak bu süreci atlarmaya çalıştık ama yeterli olmadı. Eşim benimle ve engelli çocuğum ile daha çok ilgilenmesi gereken bir dönemde iş aramak zorunda kaldı. Geçim derdine düştüğümüzden yaşadığımız zorluklar daha fazla arttı. Aile olarak birbirimize daha çok destek olmamız gereken bir zamanda başka problemlerle uğraşmamız aile olarak bizi çok yıpratmıştı.’

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere covid-19 salgın sürecinde ekonomik zorluklardan kurtulmak için birikimlerini kullanmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

4.2. Covid-19 Salgın Sürecinde Engelli Bireye Sahip Ailelerin Aile Yılmazlık Kaynak Modeli

Araştırmanın bu bölümünde engelli bireye sahip ailelerin covid-19 salgın sürecindeki aile yılmazlık kaynaklarına (koruyucu faktörler) cevap aranmaktadır.

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının (koruyucu faktörler) bulunduğu koruyucu faktörlere ilişkin elde edilen tema, kod ve alt kodlar Şekil 4’ de yer almaktadır.

Şekil 4: Aile Yılmazlığı Kaynak Modeli (Koruyucu Faktörler)

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarına (koruyucu faktörler) ilişkin özellikler incelenmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda, Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin yılmazlık kaynakları (koruyucu faktörler) 2 tema, 4 kodtan ve 13 alt kod şeklinde kategorize edilmiştir. Bu temalar aile yılmazlık kaynağına ilişkin içsel koruyucu faktörler ve dışsal koruyucu faktörlerdir.

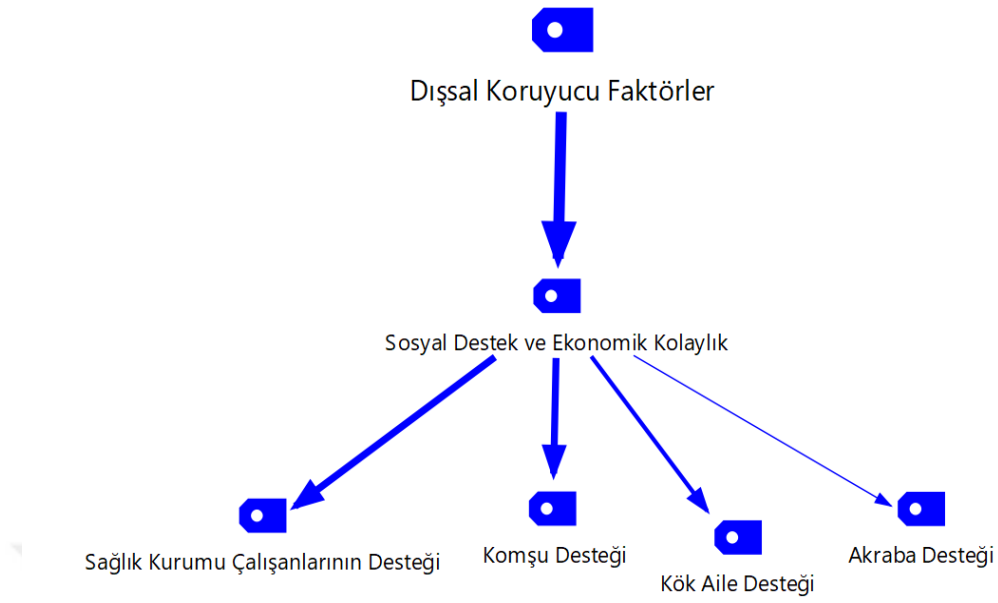
Dışsal Koruyucu Faktörler teması 1 kod ve 4 alt kodtan oluşmaktadır. Bu kapsamda walsh aile yılmazlık modeli bir başka diyişle ailenin toparlanma gücü modelinde yönetim

şekilleri altında kodlanan sosyal destek ve ekonomik kolaylık alt kodu, dışsal koruyucu kaynak teması altında kategorize edilmiştir. (Ok kalınlıkları yoğunluğu göstermektedir).

Walsh aile yılmazlık modelinin diğer bir koruyucu kaynağı içsel koruyucu kaynaklardır. İçsel koruyucu kaynak teması 3 kod ve 9 alt koddan oluşmaktadır. Şekil 4’de görüldüğü üzere kategorize edilen 3 kod aile inanç sistemleri, aile içi iletişim süreçleri ve yönetim şekilleridir. Kategoriler içerisinde kodlar dikkate alındığında covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarına (koruyucu faktörler) en yoğun katkıyı içsel koruyucu kaynak olan aile inanç sistemleri sunmaktadır. En yoğun olarak belirtilen alt kod ise, aile inanç sistemleri altında kategorize edilen değerler/maniyat alt kodudur. Katılımcılar tarafından yoğunluk sırası ile yakınlık/bağlılık, eş desteği, olumsuzluğa anlam verme, açıklık/iletişim, esneklik/uyum, pozitif bakış açısı ve iş birliği problem çözme takip etmektedir. Aşağıda herbir kod ve alt koda ilişkin bulgular verilmiştir.

4.2.1. Dışsal Koruyucu Faktörler

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip olan ailelerin aile yılmazlık kaynakları (koruyucu kaynaklar) derinlemesine incelenmiştir. Bu çalışma özelinde yönetim şekilleri kodu altında kategorize edilen sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu dışsal koruyucu kaynaklar kodu altında araştırmaya katkı sunacağı düşünüldüğünden kategorize edilmiştir. (Sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu araştırmaya en yoğun katkıyı sunduğu görülmüştür. Ok kalınlıkları yoğunluğu göstermektedir). Sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu 4 alt koddan oluşmaktadır. Katılımcılar tarafından yoğunluk olarak sırası ile sağlık kurumu ve çalışanları, komşu desteği, kök aile desteği ve akraba desteği’nin katkı sunduğu görülmektedir.

Şekil 5: Dışsal Koruyucu Kaynaklar Modeli

4.2.1.1. Sosyal Destek ve Ekonomik Kolaylık

Sosyal Destek ve Ekonomik Kolaylık Walsh'a (2002) göre maddi bakımdan güvende olmak, geniş grup ilişkileri kurmak, uzun zaman süren akrabalık ilişkisi kurmak ve sosyal desteğin sağlanması anlamına gelmektedir. Sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu sağlık kurumu çalışanlarının desteği, komşu desteği, kök aile desteği ve akraba desteği şeklinde alt kodlara ayrılmıştır. Sosyal destek ve ekonomik kolaylığın dışsal koruyucu kaynaklara yoğun katkı sunduğu görülmüştür. Aşağıda herbir alt koda ilişkin bulgular verilmiştir.

4.2.1.1.1. Sağlık Kurumu Çalışanlarının Desteği

Sağlık kurumu ve çalışanlarının desteği alt kodu engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarına yoğun katkı sunduğu görülmüştür. Sağlık kurumu ve çalışanlarının desteği ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K7: 'Covid-19 salgın sürecinde engelli bireylere yönelik hizmet veren kurumlarında geçici olarak hizmet verememesinden sonra Engelsiz Yaşam Merkezi hocaları çocuğumun eğitimini evde devam ettirmem amacıyla bize video olarak aktiviteler atıyorlar bende yaptırdığım aktiviteleri tekrardan hocalara gönderiyordum. Bu şekilde gerilemeyi durdurmaya tedaviye devam etmeye çalışıyordum. Engelsiz yaşam merkezinin birebir ilgi göstermesi eğitime sürekli devam etmesi bizi yönlendirmesi aile olarak eğitim sürecine katkı sunacağımızı ve ebeveynlik gururumuzun yükselmesini sağladı.

K12: 'Covid-19 pozitif tanısı aldıktan sonra salgının ilk zamanları olduğu için ambulans eşliğinde beni kızlarımı ve engelli çocuğumu hastaneye götürdüler. Bizim hastaneye yatışımızı sağladılar. Moral, motivasyon olarak resmen çökmüş durumda idik. Yatış yaptığımız covid-19 servisinde görevli doktorlar bütün hastalar ile yaptıkları gibi benimle de konuşmaya başladı. Durumumuz hakkında bilgi vermesi durumumuz kötü olmadığını söylemesi güçlü kalmamız gerektiğini moralimizi yüksek tutmamızın önemi söylemesi benim motive etmeleri güçlü kalmamı sağladı. Benim yüzümde tebessümü gören aile üyelerimde benden destek alamaya ve güçlü olmaya çalıştılar.'

4.2.1.1.2. Komşu Desteği

Sosyal destek ve ekonomik kolaylık kodu alt kodu olan komşu desteği, covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin yılmazlık kaynağının incelenmesine dışsal koruyucu kaynaklar kategorisine sağlık kurumu çalışanları alt kodu ile birlikte en yoğun katkı yapan alt kod olduğu görülmüştür. Katılımcıların en çok yoğunlaştığı dışsal koruyucu kaynaklardan bir diğeri komşu desteğidir. Özellikle engelli bireye sahip ailelerin komşuları ile olan ilişkileri iyi olduğunda engelli bireye sahip aileler kendilerinin korunduğunu, toplumun bir parçası olduğunu ve güvende olduğunu hisseder (Furstenberg, 1999).

Komşu desteğine ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K12: 'Covid-19 salgın sürecinde koronavirüsün belirtilerini gördüğüm zamanda dışarıda ki bütün ihtiyaçlarımızı komşularımız karşılıyordu. Komşularımızın bizimle yakından ilgilenmesi ihtiyaçlarımızı karşılamaları hastalık sürecinde toparlanmamızı sağladı. Bu süreçte

komşularımız tarafından kabul görmek moral olarak ailemizi çok yüksek seviyede tuttu. Covid-19 salgın sürecini atlatmamızı ve toparlanmamızı sağlayan kaynak/kaynaklar komşularımın desteği oldu.

K14: ‘Covid-19 salgın sürecinin ilk başladığı zaman tüm tedbirler çok sıkı idi. Yüz yüze komşuluk ilişkilerimiz yok denecek kadar azalmıştı. Mesela komşularımdan bir şey alacağım zaman veya onlar benden bir şey alacağı zaman ipe bağladığımız kovaları sarkıtarak hallediyorduk. Bu iletişim şekli bile yalnız olmadığımızı hissettiriyordu. Belki yüz yüze görüşemiyorduk ama ne zaman ihtiyacımız olsa bize yardım edecek kişilerin olduğunu biliyorduk. Bu durum aile üyelerimizin moralini o kadar yükseltiyordu ki. Salgın ile mücadelede aile olarak güçlü durmamıza, yüksek motivasyon sahibi olmamızda çok yararlı oldu. ’

4.2.1.1.3. Kök Aile Desteği

Kök aile desteği alt kodu engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarına katkı sağlayan başka bir alt kod olarak görülmektedir. Aile desteği ilişkin K7’nin ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K7: ‘Covid-19 salgın sürecinde en büyük destekçim kök ailem oldular. Burada en azından annem ve babamın desteği beni hem fiziksel olarak hem psikoloji olarak beni çok rahatlatı. Örneğin yapmam gereken işler olduğunda evladımı kök ailemin yanına rahatlıkla bırakabiliyordum. Bu durum benim nefes almamı yenilenmemi sağlıyordu. Bu süreç kök ailem ile olan bağlarımızın daha da güçlenerek büyümesine neden oldu. ’

4.2.1.1.4. Akraba Desteği

Akraba desteği alt kodu engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlık kaynaklarına katkı sunduğu görülmektedir. Akraba desteği, komşu desteği ve toplumsal kaynakların destekleri salgın sürecinden ailenin sağlıklı fonksiyonel bir şekilde çıkmasına olanak sağlamaktadır. Alan yazında engelli bir bireye sahip olan ailelerde yukarıda ifade edilen sosyal destek sağlayıcılarının artması, aile içerisinde uyum sorununu ortadan kaldırmaya ve aile üyelerinin

daha da yakınlaşmasına katkı sunmaktadır (Henderson ve Vandenberg, 1992). Akriba desteği ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

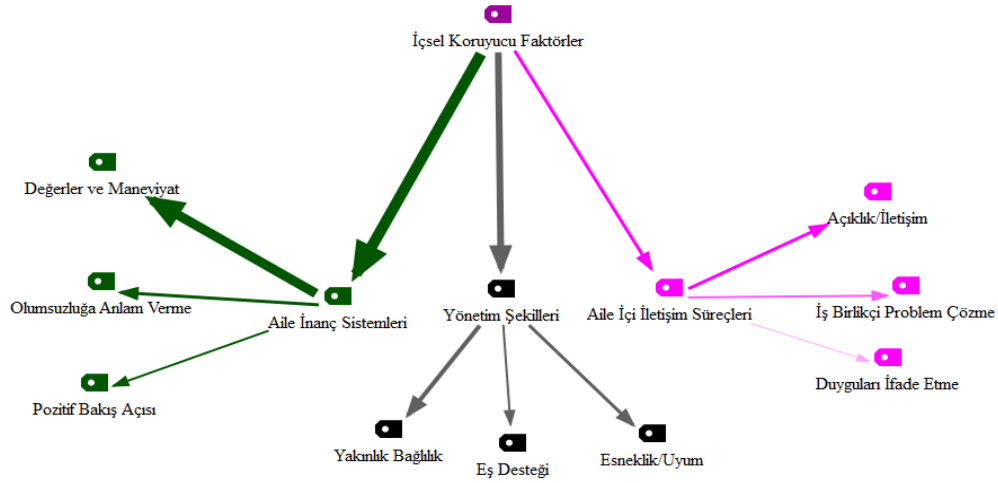
K6: *‘Akrabalarım ile olan ilişkilerim, komşularım ile olan ilişkilerimi kısıtlamadım, kesmedim normal şekilde görüşmeye devam ettim. Bu durum aile olarak olağanüstü bir süreçten geçtiğimizi hissettirmemek adına önemliydi. ’*

K15: *‘Akrabalarımız bize bu süreçte çok destek oldular. İhtiyaçlarımızı kapımıza kadar getirip bırakıyorlardı. Sanki bu süreçte bizim omuzlarımızdaki yükün hafiflemesi için onlarla bir anlaşma yapmış gibiydik. Akrabalarımız tarafından ailemizin ve engelli çocuğumuzun kabul gördüğünü bilmek ayrıca aile olarak bizi mutlu etmeye yetiyordu. ’*

4.2.2. İçsel Koruyucu Kaynaklar

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynakların (koruyucu faktörler) özellikleri incelenmiştir. İçsel koruyucu kaynak modeli teması 3 kod ve 9 alt kod şeklinde kategorize edilmiştir. Aile yılmazlık kaynaklarından içsel koruyucu kaynaklar, ailenin yaşamış olduğu engele veya karşısına çıkan zorlu yaşam olayına karşı direnç göstermesi, gösterilen bu direncin aile içerisinden, ailenin güçlü yanlarından gelmesi ve en az eski yılmazlık düzeyine dönmesi sağlayan kaynaklar olarak ifade edilebilir. İçsel koruyucu kaynaklar bu çalışma özelinde yönetim şekilleri, aile içi iletişim şekilleri ve aile inanç sistemleri şeklinde kategorize edilmiştir. (Ok kalınlıkları yoğunluğu göstermektedir).

Aile inanç sistemleri kodu içsel koruyucu kaynaklara en yoğun katkıyı sunan kod olarak görülmektedir. Katılımcı ifadelerinin yoğunluk sırası ile yönetim şekilleri ve aile içi iletişim süreçleri kodlarında içsel koruyucu kaynaklara katkı sunduğu görülmektedir.

Şekil 6: İçsel Koruyucu Kaynaklar Modeli

4.2.2.1. Aile İnanç Sistemleri

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarının (koruyucu faktörler) özellikleri incelenmiştir. Aile inanç sistemlerinin içsel koruyucu kaynaklara en yoğun katkıyı sunduğu görülmektedir. Aile inanç sistemleri; maneviyat/değerler, olumsuza anlam verme ve pozitif bakış açısı alt kodları şeklinde kategorize edilmiştir. Maneviyat/değerler alt kodu içsel koruyucu kaynaklara en yoğun katkıyı sunan alt kod olmuştur. Katılımcı ifadelerinde belirtildiği yoğunlukta sırasıyla olumsuza anlam verme ile pozitif bakış açısı alt kodu içsel koruyucu kaynaklara katkı sağlamaktadır.

4.2.2.1.1. Maneviyat/Değerler

Walsh'a (2002) göre değerler/maneviyat ailenin yaşadığı zorlu yaşam olayları karşısında tecrübe ve deneyim kazanması, olgunlaşması, dini değerler, hayallerine ulaşmak ve yaratıcılık ile birlikte üç aşamadan meydana gelmektedir. İçsel koruyucu kaynak temasına değerler/maneviyat alt kodu en yoğun katkıyı sunduğu anlaşılmıştır. Aile İnanç Sistemleri kodu

altında kategorize edilen değerler/maneviyat alt koduna ilişkin katılımcıların verdiği ifadeler aşağıdaki şekildedir.

K1: *‘Covid-19 sürecinde en çok Allah’a olan inancım, kadere olan inancım ailemi ayakta tuttu. Tedbirlerimizi alıp gerisini Allah’a bıraktım.’*

K2: *‘Covid-19 virüsü de dâhil başıma ne gelirse gelsin tevekkül etmem toparlanmamızı sağlayan kaynaklardı.’*

K3: *‘Güçlü olmamızı sağlayan kaynaklar kader inancımız, Rabbime olan inancım çabuk toparlanmamızı sağladı.’*

K4: *‘Koronavirüs saldığını tüm insanlara çok kötü zamanlar yaşattı ancak engelli çocuğu olan kişilere resmen cehennemi yaşattı. Çük şükür ki Allah’a olan inancımız bizi hep ayakta tuttu.’*

K6 değerler/maneviyat alt kodunu yoğun şekilde farklı yerlerde ifade etmiştir. K6’nın ifade şekilleri aşağıdaki gibidir.

K6: *‘Eğer benim kaderimde koronavirüsten ölmek varsa koronavirüsten ölürüm. Hangi gün öleceğim yazılı ise o gün ölürüm. Eğer koronavirüs olacaksam olurum buna kimse engel olamaz. Eğer Rabbim hasta olmamı kaderime yazmışsa olurum yoksa bir şey olmaz. Ancak bu süreçte yaşadığımız zorluklar karşısında güçlü kalmamızı sağlayan kaynakların en başında Allah’a olan inancım gelmektedir. Rabbimin yazmadığı hiçbir şey benim başıma gelmez. Tüm sağlıkta hastalıkta Allah’tan gelmektedir. Bu düşünce benim bu sıkıntılı zamanları atlatmamda yardımcı oldu.’*

K10 değerler/maneviyat alt kodunu farklı yerde ifade etmiştir. K10’nın ifade şekilleri aşağıdaki gibidir.

K10: *‘Çünkü hastalıkta gelse her şeyin Allah’tan geldiğine inancım olduğundan tevekkül etmemi sağladı. Virüsün bulaşması durumunda bunun Allaha tan geldiğini sabır etmem gerektiğini düşündüm. İlk önce Allah’a olan inancım en büyük kaynağım oldu. Manevi duygularım benim ve ailemin süreci toparlamamızda çok büyük yarar sağladı.’*

4.2.2.1.2. Olumsuzla Anlam Verme

Walsh'a (2002) göre olumsuzluğa anlam verme, zorluklarla baş edebilme, kriz durumunu olumluya çevirme, iyileşme gibi ortak ve birleştirici değerleri anlatmaktadır. İçsel Koruyucu Kaynaklar modeline katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Olumsuzluğa anlam verme alt koduna ilişkin katılımcıların verdiği ifadeler aşağıdaki şekildedir.

K8: *'Covid-19 salgın sürecinde kısıtlama tedbirlerinin olduğu dönemde aile olarak sokağa çıkamadığımız için birbirimize daha çok zaman ayırdık.'*

K12: *'Covid-19 salgınının da eğitim kurumlarının hizmet vermediği dönemde evimizde kendimizin ürettiği oyunları oynamaya ve çocuğumun tedavisi sürdürmeye çalışıyordum. Salgın hayatımızı tamamen alt üst etti diyebilirim. Aile olarak bu zor durumda nasıl sağlıklı çıkabiliriz engelli çocuğumun hareket kabiliyetlerini nasıl artırırız diye düşünerek kendi kendimize bulduğumuz oyunları oynamaya başladık. Yaşadığımız zor günlerin aksine birlikte ortak paylaşımlar yapmaya çalışıyorduk.'*

K13: *'Ailemiz ile yaptığımız etkinlikler arttığından aile içi ilişkilerimiz olumlu yönde etkilendi. Covid-19 salgın döneminde ailem ile daha çok vakit geçirme zamanım oldu. Bu durumda aile üyelerimizin farkına vardık.'*

4.2.2.1.3. Pozitif Bakış Açısı

Walsh'a (2002) göre pozitif bakış açısı zorluklarla başa çıkacağına ilişkin güven, mümkün olacağını bilmek, iyimserlik, girişimcilik, umut, güven ve değiştirilemeyecek durumu kabul etmeyi kapsar. Pozitif bakış açısı içsel koruyucu kaynaklar modeline katkı sağlamıştır. Pozitif bakış açısına ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K2: *'Covid-19 salgınının hızla yayıldığı dönemde bu durum insanlara sanki hiç bitmeyecek ve artık bu bizim hayatımızın bir parçası olacak gibi hissettiriyordu. Ben bu durumun mutlak bir gün biteceğini, gelip geçici bir süreç olduğunu aileme anlatıyordum. Hiçbir olumsuzluğun veya olumlu şeyin sonsuza kadar devam etmeyeceğini mutlaka bir sonunun olduğunu düşünmem ailemin de bu şekilde düşünmesini sağlamam bu zor süreçte toparlanmam ve başa çıkmam konusunda kaynaklık etti.'*

4.2.2.2. Yönetim Şekilleri

Covid-19 salgın sürecinde engelli çocuğa sahip ailelerde, aile bireylerinden birinin covid-19 hastalık tanısı aldığı veya belirti gösterdiği dönemde sahip oldukları koruyucu kaynaklar incelenmiştir. Yönetim Şekilleri kaynağının modele katkı sunduğu görülmektedir. Yönetim şekilleri kodu bağlılık/yakınlık, eş desteği ve esneklik/uyum alt kodları şeklinde kategorize edilmiştir. Yakınlık/Bağlılık alt kodu yönetim şekilleri koduna en yoğun katkıyı sunduğu görülmektedir. Katılımcı ifadelerinde belirtildiği yoğunlukta sırası ile eş desteği kodu ve esnekli/uyum alt kodları içsel koruyucu kaynaklara katkı sunduğu anlaşılmıştır.

4.2.2.2.1. Bağlılık/Yakınlık

Walsh’a göre (2002) bağlılık/yakınlık güçlü bir liderlik ve problemli ilişkilerden uzak durulması, iş birliği ve kişisel ihtiyaçlara, birlikte hareket edebilme kabiliyeti ve farklılıklara saygılı olmayı ifade eder. Yönetim Şekilleri kodu altında kategorize edilen Yakınlık/Bağlılık alt kodu içsel koruyucu kaynaklar modeline en yoğun katkıyı sunan alt kod olmuştur. Bağlılık/yakınlık alt koduna ilişkin katılımcıların verdiği ifadeler aşağıdaki şekildedir.

K5: *‘Benim ve çocuğumun en güçlü kaynaklarımız birbirimizin varlığıdır. Bizim hayatta başka kimsemiz yoktur.*

K6: *‘Çocuklarımla resmen birbirlerinin kardeşi, abisi, annesi ve babası oldular. Birbirimize çok bağlı bir aileyiz. Aile yapımızın birbirine yardımcı destekleyici olduğundan bu kadar kısıtlamalarda alınan bir sürü tedbirde kendimizi hiç yalnız olarak hissetmedik. Hep aile olduğumuzun farkına vardık.’*

K9: *‘Ailemle beni güçlü kılan kaynak çocuklarımla aramda oluşturduğum bağlıdır.’*

4.2.2.2.2. Eş Desteği

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerde eşlerin birbirine destek olmaları engelli ailelerin yılmazlık kaynakları açısından son derece önemlidir. Eşlerin birbirine sağladığı destek koruyucu bir faktör olabileceği gibi eş desteğinin eksikliği büyük bir risk kaynağını

olarak görülmektedir. Yönetim Şekilleri kodu altında kategorize edilen Eş Desteği alt kodu içsel koruyucu kaynaklar modeline yoğun katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Eş desteği alt koduna ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K2: *‘Eşim covid-19 belirtisini gösterdiğinde aile olarak kendisini izole etmesini PCR test sonuçlarının çıkana kadar aynı ortamda bulunmamasını istedik. Bu süreçte eşimin ihtiyaçlarını örneğin yemek ihtiyacını oda kapısının önüne bırakıyordum. Eşimin bana olan desteği bu süreçte ailemizi toparlamada kaynaklık etti. Bence bu zor süreç zaten zor olan yaşamlarımızı çekilmez hale getirdi.’*

K4: *‘Güçlü olmanızı sağlayan kaynaklarımız eşimin ve ailemin desteği. Ne kadar eşim ile tartışma içerisinde olsak da onun varlığı beni güçlü kılıyor. Eşimin desteği aile olarak zorluklarla başa çıkmamızı ve güçlü kalmamızı sağladı.’*

K8: *‘Aile olarak engelli bireye sahip olduğumuzdan çok zor günler geçiriyorduk. Üzerine birde covid-19 salgını geldiğinde hayat bizim için daha da zorlaştı. Bu zor dönemde maddi bakımdan güvende olmak eşime, engelli evladımıza bakım konusunda yardım etmemi kolaylaştırdı. Eğer maddi olarak kaygım olsa idi ben bunun giderilmesi için uğraşırken eşim çocuğumuz bakımında tek başına kalmış olacaktı.’*

K11: *‘Süreci atlatmamızı ve toparlanmamızı sağlayan kaynak/kaynaklar eşimin desteği, hastalığın bir gün biteceğine olan inancımız oldu.’*

4.2.2.2.3. Esneklik/Uyum

Covid-19 salgın sürecinde engelli çocuğa sahip ailelerde, aile bireylerinden birinin covid-19 hastalık tanısı aldığı veya belirti gösterdiği dönemde sahip oldukları koruyucu kaynaklar incelenmiştir. Araştırma kapsamında aileyi dengede tutmak zorlu yaşam olayları karşısında esnek davranabilmek oldukça önem taşıdığı görülmektedir. Walsh’a (2002) göre esneklik/uyum devamlı olarak yeni dengeler oluşturabilmektir. Yönetim Şekilleri kodu altında kategorize edilen esneklik/uyum alt kodu içsel koruyucu kaynaklara yoğun katkı sunduğu anlaşılmıştır. Esneklik/uyum alt koduna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K1: *‘Kendimi ve ailemi dengede tutmaya çalışıyordum. Çünkü ben sakin kalmaya çalışıyordum ailem durumu abartıyorlardı. Ailemin koronavirüse karşı tepkileri ile kendi tepkilerimi dengede tutmam güçlü kalmamızı sağladı.’*

K10: *‘Ancak çocuğum yıllardır fizik tedavi gördüğü için bende artık fizik tedavi uzmanı kadar bu işten anlıyordum. Evde bütün fizik tedavi aktiviteleri yaptırabildiğim için çocuğumda çok fazla gerileme olmadı. Bu durum ailem üzerinde covid-19 salgını nedeni ile oluşan baskıyı azaltıyordu ve çocuğumun gelişmesi devam ediyordu. Çünkü bu süreçte eğitim veren kurumların kapanması ile birlikte engelli bireye sahip ailelerin tek düşündüğü şey çocuklarının gerileme yaşamalarıdır.’*

4.2.2.3. Aile İçi İletişim Süreçleri

Covid-19 salgın sürecinde engelli çocuğa sahip ailelerde, aile bireylerinden birinin Covid-19 hastalık tanısı aldığı veya belirti gösterdiği dönemde sahip oldukları koruyucu kaynaklar derinlemesine incelenmiştir. Ortaya çıkan engel durumunda veya yaşanan olumsuz yaşam olaylarında eşlerin veya ailenin diğer üyelerinin birbirlerine karşı duygularını ifade etmeleri, açık anlaşılır sade bir dil kullanmaları ve krizi ortadan kaldıracak direnci birlikte gösterecek iş birliği içerisinde bulunmaları problemin çözümünde önemlidir.

Aile içi iletişim süreçleri içsel koruyucu kaynaklar modeline katkıda bulunmuştur. Aile içi iletişim süreçleri; açıklık/iletişim, işbirlikçi problem çözme ve duyguları ifade etme alt kodları şeklinde kategorize edilmiştir. Açıklık/iletişim kodu içsel koruyucu kaynak modeline en yoğun katkıyı sunduğu görülmektedir. Katılımcı ifadelerinde belirtilen yoğunlukla işbirlikçi problem çözme alt kodu içsel koruyucu kaynaklara katkı sunduğu görülmüştür. Duyguları ifade etme alt kodu modele herhangi bir katkı sunmamıştır.

4.2.2.3.1. Açıklık/İletişim

Açıklık/iletişim, belirsiz bilgiyi açığa çıkarmak, anlaşılır ve tutarlı mesaj vermek şekli ile ifade edilmektedir. Açıklık/iletişim içsel koruyucu kaynaklar modeline katkı sağlamıştır. Açıklık/iletişim alt koduna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K7: ‘Kendime ve çocuğuma telkinler vererek Covid-19 salgınının üzerimizde oluşturduğu rahatsız edici baskıdan kurtulmaya ve rahatlamaya çalışıyordum. Bu konuşmalarımız hem çocuklarımız hem de bizi sakinleştiriyordu. Bu durum gerçekten bizim rahatlamamıza sebep oldu.’

K8: ‘Hastalık sürecini atlatmamızı ve toparlanmamızı sağlayan kaynak aile içerisinde kurduğumuz iletişimdir. Aile içerisinde ki iletişimimiz saygı çerçevesinde iş bölümü ve paydaş olarak ilerlemektedir. Birbirimiz ile konuşmamız, birbirimizi dinlememiz covid-19 süreci hakkında konuşmalarımız sakin kalmamızı sağladı bu aile olarak bize çok iyi oldu.’

4.2.2.3.2. İşbirlikçi Problem Çözme

İşbirlikçi problem çözme Walsh (2002) tarafından çatışma anında çözüm ortaya koyma ve karar vermede ortak hareket etme, gelecekteki hedefe ulaşmak için somut adımlarda bulunma, gelecekte ortaya çıkabilecek problemlerden elde edilen başarısızlıklardan ders çıkartabilme şeklinde tanımlanmıştır. İşbirlikçi problem çözme alt kodu ile içsel koruyucu kaynaklar modeline katkı sunduğu anlaşılmıştır. İşbirlikçi problem çözme alt koduna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

K3: ‘Covid-19 salgın sürecinde toparlanmamızı sağlayan kaynaklar ise aile olarak her işi birlikte yapmamız, dayanışma içerisinde olmamız oldu. İş bölümü yapmak aile olarak daha çok sorumluluk almamıza yaradı. Görünür bir sorumluluk.’

4.2.2.3.3. Duyguları İfade Etme

Walsh’a (2006) göre duyguları ifade etme; duyguların net şekilde ifade edilmesi, ifade edilen duygular ışığında aile bireylerinin odak noktalarının çözüme yönelmesi, sorumluluk alma ve mizah duygusunun gösterilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Duyguları ifade etme alt kodu içsel koruyucu kaynaklar modeline herhangi bir katkı yapmadığı anlaşılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Bu araştırmanın amacı Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynaklarını derinlemesine incelemektir. Bu araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir. Engelli bireye sahip ebeveynlerin daha çok dışsal risk faktörlerine maruz kaldığı görülmektedir. Covid-19 salgın sürecinin tamamında içsel risk faktörleri altında kategorize edilen salgın kaynaklı korkular, bireysel risk faktörleri ve ailesel risk faktörleri yoğunluk sırasına göre; bulaş korkusu, ölüm korkusu, çaresizlik hissi ve ruh sağlığına olumsuz etkisi yoğun olarak yaşanmaktadır. Dışsal risk faktörleri altında kategorize edilen çevresel risk faktörleri yoğunluk sırasına göre; eğitim desteğinden yoksunluk, olumsuz davranış örüntüleri ve medyada covid-19 gündeminin yoğunluğu olarak görülmektedir. Ebeveynlerin aile yılmazlık koruyucu kaynakları incelendiğinde daha çok içsel koruyucu kaynakları olduğu anlaşılmıştır. Bütün aile yılmazlığı koruyucu kaynakları içerisinde yoğunluk sırasına göre; değerler/maneviyat, yakınlık/bağlılık, eş desteği, olumsuzluğa anlam verme ve açıklık ve iletişim, esneklik/uyum, pozitif bakış açısı ve iş birlikçi problem çözme alt kodları yoğun olarak belirtilen koruyucu kaynaklardır. Ayrıca ebeveynlerin daha yoğun olarak değerler/maneviyat ve yakınlık/bağlılık olarak ifade etmişlerdir. Bu kapsamda araştırmada elde edilen bulgular literatür ışığında incelenmiş ve tartışılmıştır.

Aileler hakkında yapılan çalışmalarda, bazı ailelerin diğer ailelere göre yaşadığı olumsuz yaşam olayları, zorluklarla karşı karşıya kaldıklarında daha başarılı başa çıkma becerilerinin olduğu ve bu becerilerin aileyi daha güçlü kıldığıyla anlaşılmıştır (McCubbin ve McCubbin, 1988; Patterson, 2002; Walsh, 1996). Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlık kaynakları incelendiğinde yaşanan bu zorlu yaşam olaylarına rağmen, aile yılmazlık kaynaklarını yüksek düzeye çeken dışsal ve içsel koruyucu kaynaklar bulunmaktadır.

Dışsal koruyucu kaynaklardan yoğun olarak komşu desteği, sosyal destek ve ekonomik kolaylık faktörü görülmektedir. Walsh'a (2002) göre sosyal destek ve ekonomik kolaylık; maddi bakımdan güvende olmak, geniş grup ilişkileri kurmak, uzun zaman süren akrabalık ilişkisi kurmak ve sosyal desteğin sağlanması anlamına gelmektedir.

Araştırmada içsel koruyucu kaynak olarak en çok vurgulanan kaynak maneviyat olarak ortaya çıkmıştır. Walsh'a (2002) göre maneviyat zorluklar karşısında yeni deneyimler elde etmek, olgunlaşmak, dini ritüeller, yaratıcılık, hayallerine ve hedeflerine ulaşmakla birlikte üç aşamadan meydana gelmektedir. Ailelerin yaşadığı risk durumu karşısında maneviyat faktörünün koruyucu faktör olarak ön plana çıkması dinin etkisinin yoğun olarak hissedildiği göstermektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda maneviyatın ruh sağlığına iyi geldiği bilinmektedir (Collins ve Guruge, 2008). Maneviyat, aile birliğini sağlama, kriz durumu ile başa çıkma ve olumsuz duruma anlam vermeyi sağlar (Defrain, 1999).

Yakınlık/bağlılık araştırma sonucunda elde edilen önemli bulgulardan biridir. Patterson'a (2002'a) göre aileyi koruyan süreçlerin başında aile bireylerinin bağlılığı gelmektedir. Walsh'a göre (2002) yakınlık/bağlılık ise birlikte hareket edebilme kabiliyeti ve farklılıklara saygılı olmayı ifade eder. Araştırma sonucunda elde edilen önemli çıktılardan biride eş desteğidir. Eşlerin birbirine destek olmaları aile yılmazlık kaynağı açısından önemli bir faktördür. Engelli bireye sahip aileler tarafından eş desteği önemli bir çıktı olarak görülmektedir. Hutchinson ve diğ. (2007), aile içerisinde birlikte yapılan etkinliklerin aile yılmazlığına ilişki devamlılığı, toplumsal başa çıkma değişime uyum sağlama bağlamında işlevsellik göstermektedir.

Katılımcılar tarafından araştırmada elde edilen bir diğere koruyucu kaynak ise olumsuzluğa anlam vermedir. Alan yazın incelendiğinde Walsh'a göre (2006) olumsuzluğa anlam verme; zorluklarla baş edebilme, kriz durumunu olumluya çevirme, iyileşme gibi ortak ve birleşici değerleri anlatmaktadır. Olumsuzluğa anlam verme katılımcılar tarafından yoğun şekilde belirtilmektedir. Katılımcılar tarafından araştırmada ifade edilen en önemli bulgulardan biri açıklık/iletişim faktörüdür. Lee vd. (2004), açıklık/iletişimi aile üyelerinin uyumu olarak belirtmiştir. Aile yılmazlık kaynaklarında açıklık aile bireyleri arasında esastır. Açık iletişim empati özelliğini artırır, bireyler arasındaki uyumu artırır.

Pozitif bakış açısı araştırma sonucunda elde edilen önemli çıktılardan biridir. Walsh'a (2002) göre pozitif bakış açısı zorluklarla başa çıkacağına ilişkin güven, mümkün olacağını

bilmek, iyimserlik, girişimcilik, umut, güven ve değiştirilemeyecek durumu kabul etmeyi kapsar. Esneklik ve uyum araştırma sonucunda elde edilen önemli bulgulardan biridir. Alan yazında esneklik/uyum; aile içerisinde bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve aile üyeleri tarafından bu ihtiyaçlara cevap verilmesidir. Esneklik ve uyum net bir şekilde gözükmez ise duygusal anlamda katı bir yaşantı ortaya çıkar (Cohen, Slanim, Finzi ve Leicentritt, 2002). Walsh'a (2002) göre esneklik/uyum devamlı olarak yeni dengeler oluşturabilmektir.

Alan yazında duyguları ifade etme koruyucu faktör olarak kategorize edilmiştir. Ancak bu araştırma kapsamında duyguları ifade etme koruyucu faktörü koruyucu kaynaklara katkı sunmamıştır. Walsh'a (2006) göre duyguları ifade etme; duyguların net şekilde ifade edilmesi, ifade edilen duygular ışığında aile bireylerinin odak noktalarının çözüme yönelmesi, sorumluluk alma ve mizah duygusunun gösterilmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ve en çok vurgulanan dışsal koruyucu kaynaklar arasında sosyal destek ve ekonomik kolaylık yer almaktadır. Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin yılmazlık kaynaklarında sosyal destek dışsal koruyucu faktör olarak kategorize edilmiştir. Akraba desteği, komşu desteği ve toplumsal kaynakların destekleri salgın sürecinden ailenin sağlıklı fonksiyonel bir şekilde çıkmasına olanak sağlamaktadır. Alan yazında engelli bir bireye sahip olan ailelerde yukarıda ifade edilen sosyal destek sağlayıcılarının artması, aile içerisinde uyum sorununu ortadan kaldırmaya ve aile üyelerinin daha da yakınlaşmasına katkı sunmaktadır (Henderson ve Vandenberg, 1992).

Araştırma sonucunda ortaya çıkan önemli dışsal koruyucu kaynaklardan bir diğeri komşu desteğidir. Özellikle engelli bireye sahip ailelerin komşuları ile olan ilişkileri iyi olduğunda engelli bireye sahip aileler kendilerinin korunduğunu, toplumun bir parçası olduğunu ve güvende olduğunu hisseder (Furstenberg ve diğ., 1999).

Küresel çapta krizlere sebep olan tüm yaş gruplarının rutin hayat akışlarını etkileyen Covid-19 salgını, ebeveynleri rutin hayat düzenlemelerini yeniden yapmaya mecbur bırakmıştır (Başaran ve Aksoy, 2020). Türkiye'de uygulanan ilk sokağa çıkma tedbirleri 20 yaş altındaki kişileri de kapsamış, bu durum rutin sosyal hayatın durması, çocuk ve ebeveynlerin psikolojilerinin etkilenmesine neden olmuştur (Başaran ve Aksoy, 2020).

Araştırma sonucunda elde edilen çıktıların yoğunluğu dikkate alındığında maruz kalınan risk faktörlerinin başında salgından korunma yöntemleri geldiği görülmektedir. Risk

faktörü literatürde olumsuz yaşam olaylarının olma ihtimalini güçlendiren ya da ailenin yaşadığı problem durumunun çözülmesini zorlaştıran ana etkidir (Kirby ve Fraser, 1997).

Bir başka deyişle bireyin maruz kaldığı olumsuz deneyimlerdir (Taşdemir, 2013). Araştırma neticesinde ortaya çıkartılan çıktılar en önemlilerinden biride olumsuz davranış örüntüleridir.

Araştırma sonucunda elde edilen önemli bulgulardan biri bulaş korkusudur. Araştırma sonuçlarına göre bulaş korkusu ailenin engelli çocuğuna covid-19 virüsünü bulaştırma korkusu ortaya çıkmaktadır. Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin en çok zorluk yaşadıkları durumların en başında eğitimin aksaması gelmektedir. Nitekim Covid-19 salgın sürecinin ilk zamanlarında ortaya çıkan ev karantinası ve okulların kapanması tüm aile bireylerinin aynı evde olduğu yaşama düzenine sebep olmuştur (Kırık ve Özkoçak, 2020). Katılımcıların özel eğitim kurumlarının hizmet vermemesi ile çocuklarının tedavilerinde gerileme yaşadıkları ortak görüşü kabul edilmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer risk faktörü ise salgın döneminin ruh sağlığına etkisidir. Covid-19 salgının sosyal ve ekonomik zorluklarının yanı sıra yapılan çalışmalar Covid-19 salgınının ruh sağlığı içinde olumsuz etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bazı ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalarda Covid-19 salgınının ülke nüfusun çoğunluğunun tssb (Travma Sonrası Stres Bozukluğu), depresyon ve anksiyetenin seyir oranının yüksek seviyede olduğu bildirilmiştir (Xiong vd., 2020). Katılımcılar Covid-19 salgınının ruh sağlığına olumsuz etkisini ifade etmektedirler.

5.2. Sonuç

Bu araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlığı etkileyen içsel risk faktörleri incelendiğinde salgın kaynaklı korkular risk faktörünün katkı sunduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen ve salgın kaynaklı korkular faktörlerine en çok katkıyı sunan çıktılar yoğunluk sırasına göre bulaş korkusu, ölüm korkusu ve çaresizlik hissi olarak belirlenmiştir.
- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlığını etkileyen dışsal risk faktörleri incelendiğinde, çevresel risk faktörü çıktı olarak

yoğun katkıyı sunduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen ve çevresel risk faktörüne en çok katkıyı sunan çıktılar yoğunluk sırasına göre eğitim desteğinden yoksunluk ve olumsuz davranış örüntüleri olarak belirlenmiştir.

- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin aile yılmazlığını etkileyen dışsal koruyucu kaynakların ve içsel koruyucu kaynakların etkili olduğu anlaşılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgu çıktılarına göre en yoğun katkıyı İçsel Koruyucu Kaynakların sunduğu görülmektedir.
- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlığını etkileyen koruyucu faktörleri yoğunluk bakımından sırası ile değerlen ve maneviyat, yakınlık/bağlılık, eş desteği, olumsuzluğa anlam verme, açıklık/iletişim, esneklik/uyum, pozitif bakış açısı ve iş birliği problem çözme faktörleridir.
- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip ailelerin, aile yılmazlığını etkileyen içsel koruyucu kaynaklar içerisinde yer alan duyguları ifade etme faktörü herhangi bir katkı sunmamıştır.

5.3. Öneriler

Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip olan ailelerin aile yılmazlık kaynaklarından elde edilen bulgular ve ilgili araştırmaların sonucunda elde edilen bulguların karşılaştırılması neticesinde politika yapıcılara, uygulayıcıya ve araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur.

5.3.1. Politika Yapıcılara Öneriler

- Bu çalışma kapsamında aileler eğitim-sağlık kurumlarının ve çalışanlarının desteğinin önemini belirtmişlerdir. Bu kapsamda ileri dönemlerde yaşanabilecek salgın süreçlerinde engelli bireylere eğitim veren kurumların eğitim hizmetlerini devam ettirici politika stratejileri geliştirilmesi, böylelikle engelli bireyin iyileşmede gerileme riski minimize edilmesi önerilebilir.

- Engelli bireye sahip ailelerin gelecekte yaşanabilecek salgın süreçlerinde karşılaşacakları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştıracak önleyici ve güçlendirici strateji geliştirilmesi önerilebilir. Bunlar; hedef grubun çevrimiçi eğitim olanaklarından ve kamu hizmetlerinden yararlanamaması.
- Covid-19 salgın sürecinin ortaya çıktığı ve Türkiye’de hızla yayılmaya başladığı dönemde basın yayın organlarının kitleleri yönlendirme gücünün engelli bireye sahip aileler üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirdiği, ailelerin kaygı düzeylerini yüksek seviyeye ulaştığı görülmüştür. Olası salgın hastalıklarda basın yayın organlarının, salgına ilişkin yayınladığı korku dolu içeriklerin denetlenmesinin artırılması önerilmektedir.
- Politika yapıcılarının uygulamaya koyduğu işten çıkarılmanın yasaklanması tedbirine karşın bazı işverenler çalışanlarını işten çıkartmaya devam ettikleri görülmüş. Bu durum işten çıkartılan bireyi yeni bir iş bulmaya zorunlu kılmıştır. Engelli bireye bakım veren ebeveyn bu durumu tek başına yönetmek zorunda kalmış, aile bütünlüğünü bozduğu görülmektedir. Bu kapsamda uygulamaya geçirilen yasaların, yasa koyucuların tarafından denetlenme sıklığının artırılması önerilmektedir.

5.3.2. Uygulayıcılara Öneriler

- Çalışma kapsamında araştırma grubu dikkate alındığında engelli bireylerin eğitim-öğretim hizmetlerinin kesilmesi ile birlikte tedavi süreçlerinde gerileme görüldüğü anlaşılmıştır. Engelli bireye sahip ailelere çocuklarının eğitimlerini devam ettirebilecek, gerileme yaşanmasını engelleleyebilecekler için ihtiyaç duyulan becerileri kazandırmaya yönelik ebeveyn programları geliştirilebilir.
- Covid-19 salgın sürecinde engelli bireye sahip aileler çocuklarının tüm ihtiyaçlarını salgının bulaş riski altında evde yürütmek durumunda kalmıştır. Birçok aile bu konuda bilgi, beceri ve destekleyici tutumlar sergileyerek çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Özel eğitim kurumundaki eğiticiler tarafından fizik tedavi hareketlerinin

videoya çekilerek aileler tarafından uygulanmasının denetlenmesi ve ailelerin gerçekleştirdiği etkinlikler incelenerek bireysel geri bildirimler verilmesi önerilir.

5.3.3. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu çalışma kapsamında gönüllü katılımcılardan video ve ses kaydı alınmasına izin verilmemesi ve araştırmacının not tutma tekniği ile görüşmelerini gerçekleştirmesi araştırma sürecinin uzamasına sebep olmuştur. Gerçekleştirilecek nitel araştırmalar öncesinde ses ve/veya görüntü kaydı alınmasına izin verilebilecek bir yerde çalışma sürdürülmesi önerilmektedir.
- Bu çalışma kapsamında gönüllü katılımcıların tamamına yakını anneler oluşturmaktadır. Ebeveynlerin ve çocukların katılımıyla engelli bireye sahip ailelerin deneyimlerine ilişkin daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
- Covid-19 salgın sürecinde sokağa çıkma yasağı tedbirleri ile birlikte evde daha çok vakit geçirmeye başlayan veya akran desteği eksikliğini hissedenden engelli bireylerin davranış problemleri ile ilgili araştırma yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Arıcı, N. (2014). Travmatik yas sorununda aile dayanıklılığı programının kadınlardaki travma sonrası stres, yas ve aile dayanıklılığı düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A. ve Toseeb, U. (2020). How is COVID-19 affecting the mental health of children with Special Educational Needs and Disabilities and their families? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04577-2>
- Aydoğan, D. ve Özbay, Y. (2015). Çiftlerde ilişkisel yılmazlık ve ilişkisel profesyonel yardım arama: ikili (Dyadic) analiz. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (44), 109-121.
- Aydın, A. (2018). 5-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Sosyal Duygusal Uyumu, Anne- Babaların Evlilik Doyumu ve Aile Yılmazlığı Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). <http://acikerisim.pau.edu.tr> veri tabanından erişildi. Erişim adresi: <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/handle/11499/3174>
- Basım, N. & Çetin, F. (2010). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 1-13.
- Basım, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Başaran, M. Aksoy, A. (2020). Anne-babaların Koronavirüs (COVID-19) Salgını Surecinde Aile Yaşantılarına İlişkin Görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 13 Sayı: 71.
- Bıçak, N. (2009). Otizmli çocukların annelerinin yaşadıklarının belirlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z., Aşkın, R. (2020). COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapotik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 304-318.

- Buluş, M. ve Bağcı, B. (2016). Evlilik doyumu: aile yılmazlığı ve etkili iletişim becerilerinin rolü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 40, 136-152.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Black, K. and Lobo, M. (2008). A Conceptual Review Of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*. 14(1); 33-55.
- Canarslan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), 13-31.
- Creswell, J. W., Hanson, W. E., Clark Plano, V. L., & Morales, A. (2007). Qualitative Research Designs. *The Counseling Psychologist*, 35(2), 236–264. <https://doi.org/10.1177/0011000006287390>
- Cohen, O., Slonim, I., Finzi, R., Leichentritt, R. D. (2002). Family Resilience: Israeli Mothers' Perspectives. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 173-182.
- Collins, E. M., & Guruge, S. (2008). Theoretical perspectives and conceptual frameworks. Toronto: Centre for Addiction and Mental Health.
- Colizzi, M., Sironi, E., Antonini, F., Ciceri, M. L., Bovo, C. ve Zoccante, L. (2020). Psychosocial and behavioral impact of COVID-19 in autism spectrum disorder: An online parent survey. *Brain Sciences*, 10, 341, 1-14.
- Cluver ve ark., 2020). Cluver, L., Lachman, J.M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *Lancet*, 395: e64.
- Çelik, S. (2014). Nitel analizin kalitesinin ve inanırlığının artırılması. Bütün, M. ve Demir, S. B. (Ed.), Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Ankara: Pegem.
- Daltion, L., Rapa, E., Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *Lancet Child Adolesc Health*, 4:346-347.
- Dalkılıç, M. ve Güloğlu, B. (2016). Otizmli çocuğu olan çiftlerin evlilik doyumları: kaygı, ilişkisel yılmazlık, psikolojik yardım alma tutumları değişkenleri açısından bir inceleme. Eğitim Fakültesi Dergisi, 2 (3), 29-54.

- Demir, Ö. O. and Aliyev, R. (2019). Resilience among Syrian university students in Turkey. *Turkish Journal Of Education*, 8(1), 33-51.
- DeFrain, J. (1999). Strong families around the world. *Family Matters*, 53, 6-13.
- Dünya Sağlık Örgütü (2005). Erişim tarihi: 2 Temmuz 2020, <https://www.who.int/whr/2005/en>
- Edwards, V. J., Holden, G. W., Felitti, V. J. and Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: results from the adverse childhood experiences study. *American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1453-1460.
- Eminağaoğlu, N. (2006). Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağlamlık). Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ersoy, K., Altın, B., Sarıkaya, B., Özkardaş, O. (2020). The Comparison of Impact of Health Anxiety on Dispositional Hope and Psychological Well-Being of Mothers Who Have Children Diagnosed with Autism and Mothers Who Have Normal Children, in Covid-19 Pandemic. *Social Sciences Research Journal*, 9(2), 117-126.
- Figley, C. R. (1989). *Helping traumatized families*. San Francisco: Jossey-Bass
- Henderson, D. & Vandenberg, B. (1992). Factors influencing adjustment in the families of autistic children. *Psychological Reports*, 71, 167-171.
- Garabiles, M. R., Ofreneo, M.A.P. ve Hall, B.J., (2017). Towards a model of resilience for transnational families of Filipina domestic workers. *Plos One*, 12(8), 1-20.
- Gardner, J. ve Harmon, T. (2002). Exploring resilience from a parent's perspective: A qualitative study of six resilient mothers of children with an intellectual disability. *Australian Social Work*, 55(1), 60-68. doi: 10.1080/03124070208411672
- Garmezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry* 56 (1), 127- 136.
- Gizir, C.A. (2004). *Akademik sağlamlık: Yoksulluk içindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına katkıda bulunan koruyucu faktörlerin incelenmesi*. 56 Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk PDR Dergisi*, 28:113-128.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerinde bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Gizir, C. A. (2016). Psikolojik Sağamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Gray, M. J., Litz, B. T., Hsu, J. L. and Lombardo, T. W. (2004). Psychometric properties of the life events checklist. *Assessment*, 11(4), 330-341.
- Greff, A.P., ve Berg, E.V. (2013). Resilience in families in which a child is bullied. *British Journal of Guidance & Counselling*, 41(5), 504-5147.
- Greeff, A. P., Vansteenwegen, A. ve Ide, M. (2006). Resiliency in families with a member with a psychological disorder. *The American Journal of Family Therapy*, 34(4), 285-300. doi: 10.1080/01926180600637465
- Gürkan, U. (2006). Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyine etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Krovetz, M. L. (1999). *Fastening resihency: Expecting all students to use their minds and hearts well*. Thousands Oaks, CA: Corvin Press.
- Hays, J. N. (2005). Epidemics and pandemics: Their impacts on human history. California: ABC-CLIO.
- Hawley, D. R. (2000). Clinical implications of family resilience. *The American Journal of Family Therapy*, 28, 101-116.
- Hawryluck, L., Gold, W. L., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S. ve Styra, R. (2004). SARS control and psychological effects of quarantine, Toronto, Canada. *Emerging infectious diseases*, 10(7), 1206–1212.
- Henderson, N. and Milstein, M. M. (1996). Resiliency in schools: Making it happen for students and educators. Thousand Oaks, California: Corwin Press.

- Honigsbaum M. (2009). Historical keyworld Pandemic. The Lancet. 373.
- Houtrow, A., Harris, D., Molinero, A., Levin-Decaninid T. ve Robichau, C. (2020). Children with disabilities in the United States and the COVID-19 pandemic. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine: An Interdisciplinary Approach*, 13, 415–424.
- Huremovic, D. (2019). Brief history of pandemics (Pandemics throughout history). D. Huremovic (Ed.), *Psychiatry of pandemics. A mental health response to infection outbreak* (pp. 7-35). Springer International Publishing.
- Hutchinson, S.L., Afifi, T., Krause, S. (2007). TheFamilythatPlaysTogetherFaresBetter: ExaminingtheContribution of SharedFamily Time toFamilyResilienceFollowingDivorce. *Journal of Divorce&Remarriage*, 46(3), 21-48.
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3 (26), 129-142.
- Karpat, D. (2011). “Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşadığı Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kapp, L. ve Brown, O. (2011). Resilience in families adapting to autism spectrum disorder. *Journal of Psychology in Africa*, 21(3), 459-463. doi: 10.1080/14330237.2011.10820482
- Kaynar, G. (2016). Boşanma sürecindeki kişilerin baş etme becerileri, bilişsel çarpıtmalar, yılmazlık ve sosyal destek algıları açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Karabulut, M. (2020) <https://www.amerikaninsesi.com/a/corona-salgini-korona-ozel-egitim-engellicocuk-okul-nasil-etkiledi/5412912.html> Erişim Tarihi: 28.06.2021
- Kelly, H. (2011). The classical definition of a pandemic is not elusive. *Bull World Health Organ*, 89, 539–540.

- Krovetz, M. L. (1999). *Fastering resihency: Expecting all students to use their minds and hearts well*. Thousands Oaks, CA: Corvin Press.
- Kırık, A. M., Ozkocak, V. (2020). Yeni dünya duzeni bağlamında sosyal medya ve yeni koronavirus (covid-19) pandemisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1-10.
- Kirby, L. D., & Fraser, M. W. (1997). Risk and resilience in childhood. *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*, 10-33
- Kirby, L. D. and Fraser, M. W. (1997). Risk and resiliency in childhood. In Fraser, M. W. (Ed.), *Risk and Resiliency* (10-33). Washington, DC: NASW Press.
- Kurt, T. (2013). Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yılmazlığın aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.s.29.
- Kurt, A. ve Kurtoğlu-Erden, M. (2020). Koronavirüs Hastalığı 2019 Sürecinde Özel Gereksinimli Bireyler. *MİLLÎ EĞİTİM Dergisi*, 49(1), 1105-1119.
- Lake, M. A. (2020). What we know so far: COVID-19 current clinical knowledge and research. *Clinical Medicine (London England)*, 20(2), 124-127.
- Lee, I., Lee, E-O, Kim, H. S., Park, Y. S., Song, M., ve Park H. Y. (2003). Concept development of family resilience: a study of Korean families with a chronically ill child. *Journal of Clinical Nursin*, 13, 636-645.
- Leipold, B., & Greve, W. (2009). Resilience: A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*, 14(1), 40-50.
- Liu, J.J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *Lancet Child Adolesc Health*, 4:347-349.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. and Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*, 71(3), 543-562.
- Manning, J., Billian, J., Matson, J., Allen, C. ve Soares, N. (2020). Perceptions of families of individuals with autism spectrum disorder during the COVID-19 crisis. *Journal of*

Autism and Developmental Disorders, Erişim adresi: <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04760-5>

- Masten, A. S., Best, K. M. and Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425-444.
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. M. C. Wang and E. W. Gordon (Eds.), *In educational resilience in inner-city America: Challenges and prospect* (3-25). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. and Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American psychologist*, 53(2), 205.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227—238.
- Masten, A. S. & Reed, M.G. (2002). Resilience in development. In C.R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *The Handbook of Positive Psychology* (Pp. 74-88). Oxford University.
- Masten, A. S. and Gewirtz, A. H. (2006). Resilience in development: The importance of early childhood. In R. E. Tremblay, R. G. Barr, R. De V. Peters (Eds.), *Encyclopedia on early childhood development* (pp. 1-6). 16.04.2018 tarihinde <http://www.child-encyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/834/resilience-in-development-the-importance-of-early-childhood.pdf> adresinden alınmıştır.
- Masten, A.S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Gullford Press.
- McCubbin, H. I., &McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilientfamilies: Emergingroles of socialclassandethnicity. *FamilyRelations*, 37, 247–254.
- McCubbin, H. I ve McCubbin M. A. (1988). Typologies of resilient families: emerging roles of social class and ethnicity. *National Council on Family Relations*, 37(3), 247-254.

- Meral, B. F. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Merdan, E. D. (2019). Çocuğu otizm spektrum bozukluğu tanısı almış annelerin ebeveyn stresi ve aile yılmazlığını yordayan faktörler (Yüksek Lisans Tezi) YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no: 566412)
- Mutluer, T., Doenyas, C. ve Aslan-Genç, H. (2020). Behavioral implications of the COVID-19 process for autism spectrum disorder, and individuals' comprehension of and reactions to the pandemic conditions. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 561882.
- Newman, R. (2005). APA's resilience initiative. *Professional Psychology: Research And Practice*, 36(3), 227-229.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22,144-167.
- Oğultürk, N. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya belediyesinden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (2014). Evlilik ve aile terapisi (3.Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. s. 24-25.
- Öztan, G. ve İşsever, H. (2020). Yeni koronavirüsün (COVID-19) moleküler yapısı ve genomik karakterizasyonu. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 61-71.
- Patterson, J. M. (2002a). IntegratingFamilyResilienceandFamilyStressTheory. *Journal of Marriageand Family*.64, 349-360.
- Patterson, J. M. (2002b). Understanding family resilience. *Journal Of Clinical Psychology*, 58 (3), 233-246.
- Pavlopoulou, G., Wood, R. ve Papadopoulos, C. (2020). Impact of Covid-19 on the experiences of parents and family carers of autistic children and young people in the UK. London: UCL Institute of Education.

- Reperant, L. A. ve Osterhaus, A. D. M. E. (2017). AIDS, Avian flu, SARS, MERS, Ebola, Zika... what next? *Vaccine*, 16(35), 4470–4474.
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: implications for family therapy. *Journal of family therapy*, 21(2), 119-144.
- Reid, A. H., Taubenberger, J. K., Fanning, T. G. (2001). The 1918 Spanish influenza: Integrating history and biology. *Microbes and Infection*, 3, 81–87.
- Reis, S. M., Colbert, R. D. ve Hebert, T. P. (2005). Understanding resilience in diverse, talented students in an urban high school. *Roeper Review*, 27 (2), 110–120.
- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal Of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321.
- Rolland, J.S., & Walsh. F. (2006). Facilitating family resilience with childhood illness and disability, *Curr Opin Pediatr*, 18, 527-538.
- R., Zhao, X., Li, J., Niu, P., Yang, B., Wu, H. vd. (2020). Genomic characterisation and epidemiology of 2019 novel coronavirus: Implications for virus origins and receptor binding. *The Lancet*, 395, 565–574.
- Schoeman, D. ve Fielding, B. C. (2020). Coronavirus envelope protein: Current knowledge. *Virology Journal*, 16(69), 2-22.
- Sher, L. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *QJM: Monthly Journal of the Association of Physicians*, 113(10), 707-712.
- Stewart, M., Reid, G. and Mangham, C. (1997). Fostering children's resilience. *Journal of Pediatric Nursing*, 12 (1), 21-31.
- Stankovic, M., Jelena, S., Stankovic, M., Shih, A., Stojanovic, A. ve Stankovic, S. (2020). The Serbian experience of challenges of parenting children with autism spectrum disorders during the COVID-19 pandemic and the state of emergency with the police lockdown. *The Lancet*, Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3582788>
- Taşdemir, F. (2013). *Görme engelli öğrenci annelerinin yılmazlık özelliklerinin incelenmesi (İstanbul ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Terzi, Ş. (2006). Kendini Toparlama Gücü Ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 77-86.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543–559. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/126941>
- Uyanık-Balat, G. ve Şahsuvaroğlu T. (2003). Zihinsel engelli çocukların eğitiminde aile katılımı. Adnan Kulaksızoğlu (Editör), *Farklı Gelişen Çocuklar* içinde (s. 272-286). İstanbul: Epsilon Yayınları
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 142-153.
- Verikios G, Sullivan M, Stojanovski P, Giesecke J, Woo G. (2015). Assessing Regional Risks From Pandemic Influenza: A Scenario Analysis. *The World Economy*.
- Yalın, D. (2007). First Year Collage Adjustment: The Role of Coping, Ego-Resiliency, Optimism, and Gender. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik, Ankara.
- Yalçınoglu, P. (2015). Kelimelerin uçmasını sağlamak: Görüşme yoluyla anlamak. Ersoy, A. ve Yalçınoglu, P. (Ed), *Nitel araştırmaya giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin
- Yılmaz, H. ve Sipahioğlu, Ö. (2012). Farklı risk gruplarındaki ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(4), 927-944.
- Qiu, W., Rutherford, S., Mao, A. ve Chu, C. (2017). The pandemic and its impacts. *Health, Culture and Society*, 9(10), 1-11.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35, 261-281.
- Walsh, F. (1996). Family resilience: A concept and its application, *Fam Proc*, 35, 261-281.

- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: innovative practice applications. *Family Relations*, 51(2), 130-137.
- Walsh, F. (2002a). Bouncing forward: Resilience in the aftermath of September 11, *Fam Proc*, 41, 34-36.
- Walsh, F. (2002b). A family resilience framework: Innovative practice applications, *Family Relations*, 51(2), 130-137.
- Walsh, F. (2003a). Crisis, trauma, and challenge: A relational resilience approach for healing, transformation, and growth, *Smith College Studies in Social Work*, 74(1), 49-71.
- Walsh, F. (2003b). Family resilience: A framework for clinical practice, *Family Process*, 42(1), 1-18.
- Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2nd ed.). New York: Guilford Publications.
- Walsh, F. (2010). Spiritual diversity: Multifaith perspectives in family therapy, *Family Process*, 49, 330-348.
- Walsh, F. (2011). *Family therapy: Systemic approaches to practice*; "Theory and practice in clinical social work" içinde; Ed.: J. Brandell; ss.153-178. Sage.
- Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European journal of developmental psychology*, 13(3), 313-324. doi: 10.1080/17405629.2016.1154035
- World Health Organization. (2020). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19> Erişim Tarihi: 23.08.2021
- Willner, P., Rose, J., Kroese, B. S., Murphy, G. H., Langdon P. E., Clifford, C. vd. (2020). Effect of the COVID-19 pandemic on the mental health of carers of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 1-11.
- Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F.; Lui, L.M.W., Gill, H., Phan, L. vd. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on mental health in the general population: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 277, 55-64.

Ek1: Aile Yılmazlık Görüşme Formu

Aile Yılmazlık Görüşme Formu

Yaş:
Cinsiyet:
Mesleği:
Ailedeki rolü (anne-baba) :
Ailedeki çocuğun engel türü:
Ailedeki birey sayısı:
Aile bireylerinin yaşları:

SORULAR

1. Türkiye’de yaşadığınız kentte/mahallede/binada ilk Covid-19 vakası olduğunu duyduğunuzda aile olarak
 - a. Duygularınız
 - b. Düşünceleriniz
 - c. Tepkileriniz ne oldu?
2. Korona virüsün ailenizden birine bulaştığına ilişkin şüphelendiğinizde aile olarak
 - a. Duygularınız?
 - b. Düşünceleriniz?
 - c. Tepkileriniz ne oldu?
3. Ailenizden birinin covid 19 testi pozitif çıktığını öğrendiğinizde aile olarak
 - a. Duygularınız
 - b. Düşünceleriniz
 - c. Tepkileriniz ne oldu?
4. Ailenizden birinin Covid 19 testi pozitif çıktığında ne tür zorluklar yaşadınız?
Örneğin: Ailenin;
 - a. Fiziksel koşullar ile ilgili (evdeki birey sayısı, evin kullanım alanı vs.)
 - b. Sağlığınız ile ilgili
 - c. Ekonomik durumu ile ilgili
 - d. İlişkileri ile ilgili (aile içi ilişkileriniz ve aile dışı-akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri- nasıl etkilendi?)
 - e. Çocuklarınızın eğitim süreçleri ile ilgili
 - f. *(Çalışıyor iseniz)* İş yaşamınız ile ilgili ne tür zorluklar yaşadınız?
5. Covid-19 testi pozitif çıkan aile bireyinin tedavi sürecinde aile olarak ne tür zorluklar yaşadınız?
6. Aile bireylerinden birinin Covid-19 testi pozitif çıktığında ve tedavi sürecinde yukarıda ifade ettiğiniz zorluklar ve engellemeler karşısında aile olarak
 - a. Güçlü olmanızı sağlayan kaynaklarınız (aile içinde ve aile çevresinde) nelerdi?
 - b. Hastalık sürecini atlatmanızı ve toparlamanızı sağlayan kaynak/kaynaklar nelerdi? *(Aile içinde ve aile çevresinde)*